

Raport tematyczny
w obszarze
Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych
z dnia 13 grudnia 2006 r.
(Dz. U. z 2012 r., poz. 1169):
dostęp do wymiaru sprawiedliwości
(art. 13 Konwencji)

AUTORZY RAPORTU TEMATYCZNEGO

Raport tematyczny został przygotowany przez zespół kancelarii prawniczej Domański Zakrzewski Palinka s.k. w składzie:

1. r. pr. dr hab. Marcin Matczak, prof. UW,
2. r. pr. dr Tomasz Zalasieński,
3. dr Marcin Romanowicz (UW),
4. r. pr. dr Anna Partyka-Opiela,
5. r. pr. Tomasz Kaczyński,
6. r. pr. Patryk Turzański,
7. adw. Tomasz Kubicki,
8. Anna Hlebicka-Józefowicz,
9. Katarzyna Rumiancew,
10. Marta Jaśkiewicz,
11. Jędrzej Stępniewski,
12. Paweł Kaźmierczyk,
13. Maciej Padamczyk
14. Barbara Krzyżewska
15. Patrick Wodecki
16. Dawid Mutwicki
17. Magdalena Kolczyńska

Wszyscy autorzy współtworzą praktykę *Life Sciences*:

<http://www.dzp.pl/praktyki/life-sciences>

Spis treści

Wstęp	5
1. Założenia teoretyczne raportu tematycznego	7
1.1 Dostęp do wymiaru sprawiedliwości.....	7
1.1.1 Dostęp do wymiaru sprawiedliwości jako prawo człowieka	7
1.1.2 Wymiar sprawiedliwości.....	8
1.1.3 Skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości.....	9
1.1.4 Dostosowania proceduralne	9
1.1.5 Świadek	10
1.1.6 Postępowania prawne	11
1.1.7 Zasada równości z innymi osobami	12
1.2 Uwarunkowania dostępu do wymiaru sprawiedliwości	13
2. Uwarunkowania prawne	17
2.1 Stan regulacji prawnych w obszarze art. 13 KPON	17
2.1.1 Instytucje wymiaru sprawiedliwości	17
2.1.2 Postępowania prawne	18
2.1.3 Uwarunkowania prawne a wymogi wynikające z art. 13 KPON.....	20
2.2 Zakres rekomendowanych zmian	20
2.2.1 Rekomendacje prawotwórcze.....	22
2.2.2 Procedura cywilna	23
2.2.3 Procedura karna.....	28
2.2.4 Procedura administracyjna	30
2.2.5 Postępowanie przed sądami administracyjnymi.....	33
3. Uwarunkowania pozaprawne	39
3.1 Stan otoczenia pozaprawnego w obszarze art. 13 KPON	39
3.2 Zakres rekomendowanych zmian	40
3.3 Rekomendowane zmiany.....	41
3.3.1 Udział w postępowaniach organizacji pozarządowych.....	41
3.3.2 Zmiana podejścia urzędnika do petenta	43
3.3.3 Dostępność placówek wymiaru sprawiedliwości.....	46

3.3.4	Niezrozumiałość procedur prawnych.....	47
3.3.5	Brak dogodnych warunków w trakcie postępowań.....	49
3.3.6	Stereotyp osoby niepełnosprawnej.....	50
3.3.7	Brak znajomości praw przez osoby niepełnosprawne.....	52
3.3.8	Duże obciążenie sądów rodzinnych	53
3.3.9	Przewlekłość postępowań	53
3.3.10	Wykorzystanie przepisów umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania w miejscu zamieszkania.....	54
3.3.11	Niemożliwość uczestniczenia w procesie jako ławnik.....	55
3.3.12	Niska jakość skarg na błędy medyczne.....	55
3.3.13	Wnioski o ubezwłasnowolnienie w trakcie postępowania sądowego	56
3.3.14	Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości	57
3.3.15	Szkolenia dla pracowników wymiaru sprawiedliwości	58
3.3.16	Bariery w dostępie do wykonywania zawodów prawniczych	60
4.	Podsumowanie.....	63
4.1	Uwarunkowania prawne	63
4.2	Uwarunkowania pozaprawne	66

WSTĘP

Raport tematyczny powstał w ramach projektu *Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna sprawa*. Projekt jest realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 - 2020, Osi Priorytetowej II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działania 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych.

Projekt

Projekt jest realizowany od 1 marca 2016 r. przez DZP wraz z Polskim Forum Osób Niepełnosprawnych (PFON), Warmińsko-Mazurskim Sejmikiem Osób Niepełnosprawnych (W-MSON), Lubelskim Forum Organizacji Osób Niepełnosprawnych - Sejmik Wojewódzki (LFOON-SW), Akademią Pedagogiki Specjalnej (APS).

Jest on kluczowym etapem wdrażania **Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych** sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169), która ratyfikowana została przez Polskę we wrześniu 2012 r. Jedną z podstawowych intencji projektu jest stworzenie dogodnych warunków dla uczestnictwa osób niepełnosprawnych w tworzeniu oraz wdrażaniu ustawodawstwa i polityki służących wprowadzeniu w życie postanowień Konwencji, a także w podejmowaniu wszystkich decyzji dotyczących tych osób (zgodnie z art. 4 powyższej Konwencji).

Główny cel projektu

Cel główny realizowanego projektu sformułowany został zgodnie z wymogami konkursowymi *Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020*. Celem tym jest stan, w którym podmioty polityk publicznych uczestniczące w procesie wdrażania Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w Polsce będą dysponowały, niezbędnym dla skutecznego przebiegu tego procesu, potencjałem programowo-planistycznym obejmującym:

- aktualną wiedzę na temat barier stanowiących źródło dyskryminacji i utrudniających osobom niepełnosprawnym pełne uczestnictwo w funkcjonowaniu społecznym, w kontekście realizacji praw wynikających z KPON;

- wiedzę na temat istniejących barier prawnych, administracyjnych i organizacyjnych występujących w procesie wdrażania postanowień KPON;
- wytyczone pożądane kierunki zmian mające na celu usuwanie wskazanych barier;
- sformułowane rekomendacje konkretnych zmian w zakresie dostosowania polityk publicznych do postanowień i wymogów KPON.

Raporty tematyczne

Każdy raport tematyczny został sporządzony na podstawie literatury przedmiotu, wykonanych w ramach projektu opracowań analitycznych oraz ilościowych i jakościowych badań socjologicznych, a także na podstawie merytorycznego dorobku tematycznej debaty doradczo-programowej (tj. wypowiedzi i kwestionariuszy opinii uczestników debaty) nt. dotyczący poszczególnych artykułów Konwencji.

Podstawą raportu tematycznego jest m.in. kompleksowa analiza prawna, która w pierwszym roku realizacji projektu (2016 r.) przybrała formę 30 opracowań regulacyjnych, odpowiadających kolejnym obszarom normatywnym Konwencji. Każde opracowanie obejmuje:

- analizę obecnego stanu prawa w danym obszarze wdrażania Konwencji i jego ocenę jako istniejącej lub potencjalnej bariery, bądź też ułatwienia w wypełnianiu przez Rzeczpospolitą Polską obowiązków poszanowania, ochrony i realizacji praw osób niepełnosprawnych, oraz
- nakreślenie kierunków zmian prawnych, ograniczających bariery i tworzących korzystne warunki prawne do realizacji polityk służących urzeczywistnieniu Konwencji w danym obszarze.

Raport tematyczny prezentuje stan problemów podejmowanych przez KPON w danym artykule, prezentuje potrzeby społeczne i wymogi rozwojowe, a także cele i kierunki działań dotyczących rozwiązywania ww. problemów, identyfikuje prawne, administracyjne, instytucjonalne, organizacyjne i inne bariery wdrażania KPON w danym obszarze, a także identyfikuje polityki publiczne zaangażowane w rozwiązywanie ww. problemów oraz określa sposób skoordynowania tych polityk. Raport podejmuje ponadto, o ile jest to uzasadnione, również aspekty środowiskowe.

Zgodnie z założeniami raportu metodologicznego przygotowania raportu syntetycznego w ramach projektu „Wdrażanie Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – wspólna

sprawa”, raporty tematyczne zostaną wykorzystane w opracowaniu **raportu syntetycznego** w części „Bariery i kierunki działań we wdrażaniu KPON”.

1. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE RAPORTU TEMATYCZNEGO

Niniejszy raport tematyczny dotyczy analizy uwarunkowań w obszarze prawa wyrażonego w przepisie art. 13 Konwencji, tj. prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

1.1 Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Zgodnie z art. 13 Konwencji, Państwa Strony zapewnią osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, **skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości**, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego.

Co więcej, aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie **szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości**, w tym w policji i więziennictwie.

Analiza barier w obszarze wyznaczonym przez powyższy przepis KPON, która ma za zadanie przedstawienie rekomendacji dotyczących wdrażania Konwencji w Polsce, wymaga przeprowadzenia dokładnej wykładni w świetle norm prawa międzynarodowego oraz, przede wszystkim, norm prawa krajowego. Analiza przedstawiona w opracowaniach regulacyjnych wskazuje, że prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości powinno być rozumiane zgodnie z poniższymi uwagami.

1.1.1 Dostęp do wymiaru sprawiedliwości jako prawo człowieka

Zgodnie z tezą przedstawioną w opracowaniu regulacyjnym, przywołany powyżej przepis Konwencji stanowi konkretyzację względem osób niepełnosprawnych ogólnego prawa człowieka do dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Co ważne, jego istotą jest nie tyle wyznaczenie pewnych standardów w określonym obszarze życia społecznego (jak np. prawo do osiągnięcia najwyższego możliwego poziomu stanu zdrowia), lecz **zapewnienie**

proceduralnej możliwości realizacji wszelkich innych praw. W związku z tym składa się na nie szereg norm ustrojowych oraz procesowych, gwarantujących przede wszystkim prawo do uczciwego postępowania, prawo do publicznego wysłuchania, prawo do rozpoznania sprawy przed niezawisłym i bezstronnym sądem oraz prawo do załatwienia sprawy w rozsądnym terminie¹.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych wskazują **minimalne uprawnienia składające się na rzetelne prawo do sądu** w przypadku oskarżenia w sprawach karnych. Składają się na nie m.in. prawo do otrzymania informacji w zrozumiałym języku o istocie i przyczynie skierowanego oskarżenia, prawo do odpowiedniego czasu i możliwości przygotowania obrony, prawo do osobistej obrony lub skorzystania z pomocy profesjonalnego obrońcy (w tym w uzasadnionych przypadkach bezpłatnej pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu), prawo do przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia i zapewnienia obecności i przesłuchania świadków obrony na tych samych warunkach, co świadków oskarżenia, czy też prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.

W aktach prawa krajowego i międzynarodowego prawo to bywa różnorodnie ujmowane pod kątem przyjętych technik prawodawczych, niemniej jego **istota pozostaje niezmienna**².

Wniosek: dokładna analiza zawarta w opracowaniu regulacyjnym wskazuje, że polskie prawo spełnia wymogi prawa międzynarodowego w zakresie prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

1.1.2 Wymiar sprawiedliwości

Opracowanie regulacyjne wskazywało na rozbieżność w rozumieniu pojęcia wymiaru sprawiedliwości w świetle Konwencji oraz prawa krajowego. Samo prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości wiąże się bowiem z odpowiednim ukształtowaniem ustroju państwa - w krajach demokratycznych opartych na modelu trójpodziału władzy kompetencja rozstrzygania sporów pomiędzy obywatelami oraz organami władzy publicznej zastrzeżona została dla **sądów i trybunałów, które tworzą podmiotowo tzw. wymiar sprawiedliwości.**

¹ Por. *Human Rights: Human Lives*, Equality and Human Rights Commission, 2014 r., str. 22.

² M. Schulze, *Understanding the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2010, str. 94.

Zgodnie z art. 175 Konstytucji RP, **wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.** Przywołany przepis reguluje dwa podstawowe aspekty związane z funkcjonowaniem władzy sądowniczej - wprowadza "zasadę sądowego wymiaru sprawiedliwości" oraz dokonuje wyczerpującej kategoryzacji sądów uprawnionych do sprawowania wymiaru sprawiedliwości³.

Należy zauważyć, że przepis art. 13 KPON dotyczy wszelkich postępowań prawnych, a więc także postępowań regulowanych przepisami prawa przed organami władzy publicznej, które nie zaliczają się do sądów i trybunałów. W związku z powyższym, przez wymiar sprawiedliwości należy rozumieć wszelkie postępowania przed sądami, trybunałami i innymi organami administracji publicznej.

Wniosek: mając na uwadze cel i aksjologię Konwencji należy uznać, że traktuje ona o wymiarze sprawiedliwości w szerszym znaczeniu niż normy prawa krajowego.

1.1.3 Skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Konwencja posługuje się sformułowaniem „*skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości*”. Należy przez nie rozumieć w szczególności **łatwość i sprawność rozpoczęcia i prowadzenia postępowania prawnego**. Skuteczny dostęp do postępowania nie jest przy tym tożsamy ze skutecznością samego postępowania. Fakt, że prowadzona sprawa została ostatecznie rozstrzygnięta na niekorzyść osoby niepełnosprawnej nie może zatem zostać uznany za naruszający prawo do skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Wniosek: skuteczność dostępu należy rozumieć jako postulat odpowiedniego standardu postępowania, który nie tylko nie będzie ograniczać podmiotowo możliwości wszczęcia lub prowadzenia postępowania, ale także zapewni jego najwyższą jakość, m.in. poprzez szybkość procedury lub posługiwanie się możliwie najprostszymi środkami prowadzącymi do załatwienia sprawy.

1.1.4 Dostosowania proceduralne

Procedura prawna opiera się na wyznaczonych przepisami prawa standardach postępowania. W myśl Konstytucji RP, każdy ma **prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia**

³ M. Sajjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243*, Warszawa 2016

sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości uregulowane zostało ogólnie na poziomie konstytucyjnym, natomiast szczegółowe zasady postępowania w określonych kategoriach spraw zawarte zostały w **aktach prawnych na poziomie ustaw i rozporządzeń.** Przepisy w tym zakresie znajdują się przede wszystkim w trzech fundamentalnych kodyfikacjach procesowych - Kodeksie postępowania cywilnego, Kodeksie postępowania karnego oraz Kodeksie postępowania administracyjnego.

Przepisy zawarte w Konstytucji, ustawach i rozporządzeniach wyznaczają standardowy przebieg procedury zgodny z przywołanym powyżej konstytucyjnym standardem. Część z nich zawiera jednak szczegółowe rozwiązania modyfikujące generalne normy, które stanowią formę **dostosowań proceduralnych.** Jako przykład takiego dostosowania należy przywołać przepis art. 263 kodeksu postępowania cywilnego, zgodnie z którym przesłuchanie osób dotkniętych chorobą lub kalectwem⁴ odbywa się w miejscu, gdzie przebywają, jeżeli nie mogą go opuścić. W tym przypadku ze względu na szczególną trudność z przemieszczaniem się części osób ustawodawca postanowił, na zasadzie wyjątku, odmiennie ukształtować procedurę postępowania.

Zagadnienie dostosowań proceduralnych powinno być także **interpretowane w kontekście racjonalnych usprawnień,** które oznaczają konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

Wniosek: krajowe przepisy z zakresu prawa proceduralnego zawierają szereg dostosowań proceduralnych. Dostosowania te jednak powinny być zgodne z wymogami stawianymi przez Konwencję, przede wszystkim z zasadą racjonalnych usprawnień.

1.1.5 Świadek

Przepis art. 13 KPON eksponuje funkcję procesową świadka. Prawo polskie nie zawiera tymczasem legalnej definicji świadka. Określenie to charakteryzuje **określoną funkcję pełnioną w postępowaniu.** Terminem tym posługują się poszczególne ustawy procesowe. Przykładowo, zgodnie z Kodeksem postępowania karnego, każda osoba wezwana

⁴ Określenie ustawowe.

w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Kodeks postępowania cywilnego wskazuje, że strona może powołać się na dowód ze świadków. Podobnie Ordynacja podatkowa wskazuje, że dowodami w postępowaniu podatkowym mogą być w szczególności zeznania świadków. Co ważne, przywołane akty zawierają szczegółowe regulacje dotyczące niepełnosprawnych świadków, co potwierdza podkreśloną w Konwencji potrzebę zwrócenia szczególnej uwagi na to zagadnienie.

Ponadto należy zwrócić uwagę, że świadkiem jest także **świadek koronny**, którym jest podejrzany dopuszczony do składania zeznań w charakterze świadka na zasadach i w trybie określonych ustawą o świadku koronnym.

Wniosek: Funkcja świadka, o której mówi przepis art. 13 Konwencji, znajduje zastosowanie w polskim prawie proceduralnym, które przewiduje specjalne regulacje w tej materii dedykowane osobom niepełnosprawnym.

1.1.6 Postępowania prawne

Opracowanie regulacyjne wskazywało, że podstawą rozszerzenia interpretacji pojęcia wymiaru sprawiedliwości jest pojęcie postępowania prawnego. Konwencja posługuje się wprost określeniem „postępowania prawne”. Konstytucja RP posługuje się natomiast terminem postępowanie sądowe (np. przepis art. 176 – „*postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne*”). Nie są to pojęcia tożsame, **postępowania prawne mają bowiem szersze znaczenie – obejmować będą m.in. postępowania przed trybunałami oraz procedury administracyjne**. Wskazuje na to m.in. przepis art. 78 Konstytucji RP, zgodnie z którym każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

Konwencja szczególnie akcentuje **początkowy etap postępowania karnego, tj. etap śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego**. Pojęcia te należy rozumieć zgodnie z Kodeksem postępowania karnego, który reguluje procedurę postępowania na tym stadium działania. **Postępowanie przygotowawcze prowadzi lub nadzoruje prokurator, a w ustawowo przewidzianym zakresie prowadzi je Policja**. W określonych prawnych wypadkach uprawnienia Policji przysługują też innym organom. Stronami w postępowaniu przygotowawczym są pokrzywdzony i podejrzany. Celem postępowania przygotowawczego jest ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo, wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy, zebranie wymaganych danych, wyjaśnienie okoliczności

sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody oraz zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu. **Śledztwo prowadzi prokurator w sprawach, w których rozpoznanie w pierwszej instancji należy do właściwości sądu okręgowego oraz w sprawach o występki** - gdy osobą podejrzaną jest sędzia, prokurator, funkcjonariusz Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Służby Celnej lub Centralnego Biura Antykorupcyjnego lub funkcjonariusz Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, w zakresie spraw należących do właściwości tych organów lub o występki popełnione przez tych funkcjonariuszy w związku z wykonywaniem czynności służbowych. Śledztwa obejmują ponadto sprawy o występki, w których nie prowadzi się dochodzenia oraz takie, w których prowadzi się dochodzenie, jeżeli prokurator tak postanowi ze względu na wagę lub zawilość sprawy. Śledztwo powinno być ukończone w ciągu 3 miesięcy.

Wniosek: Postępowanie prawne jest pojęciem szerokim, poza postępowaniami sądowymi obejmuje wszelkie postępowania prowadzone na podstawie przepisów prawa przed organami administracji publicznej. Polska procedura zawiera etapy postępowania wskazane w przepisie art. 13 KPON.

1.1.7 Zasada równości z innymi osobami

Przepis art. 5 Konwencji wskazuje, że wszyscy **ludzie są równi wobec prawa i są uprawnieni, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, do jednakowej ochrony prawnej i jednakowych korzyści** wynikających z prawa. Zasada ta zakazuje w szczególności dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność, którą zgodnie z Konwencją należy rozumieć jako jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

Przywołany powyżej przepis art. 5 Konwencji w zestawieniu z przepisem art. 13 Konwencji wskazuje, że procedura sądowa powinna być ukształtowana w sposób zapewniający równość,

co oznacza **brak dyskryminacji negatywnej, ale także pozytywnej**. Ewentualne modyfikacje w tym zakresie powinny objąć konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania w celu zapewnienia łatwego dostępu osób niepełnosprawnych do sprawnej procedury, natomiast należy przy tym pamiętać, że nie mogą one zostać ukształtowane w sposób ustalający preferencję dla tej grupy osób – byłoby to rozwiązanie sprzeczne z zasadą równości.

Wniosek: przepis art. 13 Konwencji powinien być interpretowany łącznie z przepisem art. 5 KPON, wyrażającym zasadę równości i niedyskryminacji.

1.2 Uwarunkowania dostępu do wymiaru sprawiedliwości

Niniejszy raport tematyczny składa się z dwóch części prezentujących uwarunkowania prawne oraz pozaprawne wdrażania przepisu art. 13 Konwencji w Polsce.

Część pierwsza zawiera analizę uwarunkowań prawnych, które obejmują regulacje powszechnie obowiązującego prawa determinujące prawa i obowiązki osoby niepełnosprawnej w danym obszarze Konwencji oraz zakres zadań podmiotów publicznych i sposób ich wykonywania.

Analiza uwarunkowań prawnych obejmuje następujące akty prawne:

- 1) Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.), dalej jako „**kodeks postępowania cywilnego**”;
- 2) Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.), dalej jako „**kodeks postępowania karnego**”;
- 3) Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 23), dalej jako „**kodeks postępowania administracyjnego**”;
- 4) Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 546), dalej jako „**ustawa o ochronie zdrowia psychicznego**”;
- 5) Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej (Dz.U. z 2015 r. poz. 1255), dalej jako „**ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej**”;

6) Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 718 ze zm.), dalej jako „**prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi**”.

Część druga zawiera analizę uwarunkowań pozaprawnych, które obejmują determinanty wdrażania Konwencji o naturze społecznej, gospodarczej, instytucjonalnej, finansowej lub organizacyjnej.

Analiza przygotowanych w ramach projektów dokumentów pozwala na wyodrębnienie następujących barier we wdrażaniu Konwencji:

Dokument	Bariery
Opracowanie regulacyjne	<ol style="list-style-type: none"> 1) Pomoc prawna z urzędu 2) Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków 3) Komunikacja z uczestnikami postępowania 4) Nieodpłatna pomoc prawna dla osób niepełnosprawnych 5) Udział w postępowaniu organizacji pozarządowych 6) Niska dostępność placówek wymiaru sprawiedliwości
Analiza strategii programów rządowych	<ol style="list-style-type: none"> 1) Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 – dostrzeżenie konieczności działań w tym obszarze
Analiza programów i polityk samorządowych	Brak odniesień
Badanie jakościowe	<ol style="list-style-type: none"> 1) Podejście urzędnika do petenta 2) Niezrozumiałość procedur prawnych 3) Brak dogodnych warunków w trakcie postępowań
Debaty tematyczne	<ol style="list-style-type: none"> 1) Stereotyp osoby niepełnosprawnej 2) Nieznajomość praw przez osoby niepełnosprawne 3) Duże obciążenie sądów rodzinnych 4) Przewlekłość postępowań

- 5) Uregulowanie dot. pełnomocnika z urzędu
- 6) Wprowadzenie asystenta dla osoby niewidomej i słabo widzącej
- 7) Brak bezpłatnego tłumacza dla pokrzywdzonego
- 8) Korzystanie z przepisów umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania w miejscu zamieszkania
- 9) Niemożność uczestniczenia w procesie jako ławnik
- 10) Ograniczenie w możliwości bycia świadkiem
- 11) Niska jakość skarg na błędy medyczne
- 12) Długość terminu przedawnienia
- 13) Lista osób, które mogłyby pełnić funkcję kuratora
- 14) Przesłuchanie osób niepełnosprawnych
- 15) Brak przepisów regulujących obowiązki przystępnej komunikacji z sądem
- 16) Trudności z korzystania z urzędzeń specjalistycznych dla głuchoniewidomych składających zeznania na salach sądowych.
- 17) Brak tłumaczy języka migowego
- 18) Brak dostosowania pism procesowych do potrzeb niewidomych
- 19) Wnioski o ubezwłasnowolnienie w trakcie postępowań sądowych
- 20) Wprowadzenie przepisów proceduralnych dot. osób niepełnosprawnych intelektualnie i psychicznie
- 21) Wprowadzenie przepisów gwarantujących ochronę przedmiotów związanych z usprawnieniem osób niepełnosprawnych przed egzekucją komorniczą
- 22) Niedostosowana infrastruktura
- 23) Niedostateczna realizacja przepisu mówiącego o „przyjaznych pokojach”
- 24) Stworzenie w budynkach wymiaru sprawiedliwości miejsc zapewniających intymność osobom niepełnosprawnym
- 25) Zmiana warunków korzystania z nieodpłatnej pomocy

	prawnej/ zmiana ustawy 26) utrudniony dostęp OzN do wykonywania zawodów prawniczych
--	---

Należy zauważyć, że część barier sygnalizowanych w ramach debat tematycznych wchodzi w zakres przedmiotowy barier wskazanych w opracowaniu regulacyjnym. W dalszej części opracowania krzyżujące się obszary zostały przedstawione łącznie jako bariera obejmująca szerszą kategorię spraw.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE

„Opracowanie regulacyjne w obszarze Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169) dostęp do wymiaru sprawiedliwości (art. 13 Konwencji)” zawierało analizę obejmującą obszar normatywny wyznaczony przez art. 13 Konwencji. Wskazany przepis wyraża prawo osób niepełnosprawnych do dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Na podstawie przywołanego dokumentu należy przedstawić poniższe wnioski.

2.1 Stan regulacji prawnych w obszarze art. 13 KPON

Ocena stanu regulacji prawnych w obszarze prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości wymaga analizy na dwóch szczeblach – oceny siatki instytucjonalnej organów, do których zadań należy rozstrzyganie spraw w drodze postępowań prawnych, a także oceny standardów samego postępowania przed tymi organami. Pozwoli to na dokonanie oceny, w jakim zakresie Polska wdrożyła normy przepisu art. 13 KPON.

2.1.1 Instytucje wymiaru sprawiedliwości

Podstawowe normy związane z prawem dostępu do wymiaru sprawiedliwości zawarte są na poziomie ustawy zasadniczej. Zgodnie z przepisem art. 10 Konstytucji RP, ustroj Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i **władzy sądowniczej**, przy czym władzę ustawodawczą sprawują w Polsce Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Z pojęciem władzy sądowniczej jest ściśle powiązane pojęcie wymiaru sprawiedliwości⁵. Zgodnie z art. 175 Konstytucji RP, **wymiar sprawiedliwości** w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. W literaturze wskazuje się, że władza sądownicza jest terminem zdecydowanie szerszym od

⁵ M. Sajjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243, Warszawa 2016

pojęcia wymiaru sprawiedliwości, który nie obejmuje swoim zakresem działalności Trybunałów⁶.

Jak zostało to już zauważone w części poświęconej założeniom teoretycznym, wymiar sprawiedliwości określony w Konwencji należy rozumieć szerzej niż wynikałoby to z brzmienia Konstytucji RP. Obejmować on będzie zatem nie tylko sądy, ale także **trybunały oraz inne organy władzy publicznej**, w których kompetencji pozostaje rozpoznawanie spraw obywateli w trybie przewidzianym przepisami prawa.

Funkcjonowanie sądów i trybunałów zostało szczegółowo **uregulowane na poziomie ustawowym** w aktach takich jak Prawo o ustroju sądów powszechnych, Prawo o ustroju sądów wojskowych, Prawo o ustroju sądów administracyjnych, ustawa o Trybunale Konstytucyjnym czy ustawa o Trybunale Stanu. Funkcjonowanie innych organów administracji rządowej zostało szczegółowo uregulowane w aktach prawnych dotyczących konkretnej sfery życia publicznego, np. ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów ustanawia Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, przed którym może być prowadzone postępowanie wyjaśniające, postępowanie antymonopolowe, postępowanie w sprawie o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone lub postępowanie w sprawie praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów.

Wniosek: Polskie prawo zapewnia sieć instytucji gwarantujących możliwość realizacji prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości, w szczególności wyznacza na poziomie konstytucyjnym katalog sądów odpowiedzialnych za przeprowadzanie postępowań sądowych.

2.1.2 Postępowania prawne

Prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości w wymiarze proceduralnym także zostało zagwarantowane na poziomie konstytucyjnym. Podstawowym przepisem w tym zakresie jest art. 45 Konstytucji RP, zgodnie z którym **każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd**. Przepis ten stanowi podstawę modelu postępowania sądowego. Odpowiednie ukształtowanie procesu, zawierające uprawnienia wskazane w części dotyczącej założeń teoretycznych, stanowi jeden z obligatoryjnych warunków realizacji prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

⁶ Ibidem.

Przywołać też należy przepis art. 77 ust. 2 ustawy zasadniczej, zgodnie z którym **ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw**. Regulacja ta ma charakter gwarancyjny, wyraźnie ogranicza możliwość ustawodawcy w zakresie przyjmowania aktów prawnych sprzecznych z zasadą pełnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Konstytucja RP odzwierciedla ponadto prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości poprzez przepis art. 79, zgodnie z którym każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych szczegółowo na poziomie ustawowym, **wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego** w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.

Ponadto każdy obywatel ma prawo wystąpienia do **Rzecznika Praw Obywatelskich** z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej (art. 80 Konstytucji RP), co stanowi dodatkową gwarancję praworządności oraz formę ułatwienia proceduralnego dla obywateli.

Standardy jakościowe postępowania sądowego, wskazane w przywołanym powyżej przepisie art. 45 Konstytucji RP, zostały **odwzorowane w ustawowym uregulowaniu poszczególnych postępowań sądowych**. W szczególności przywołać należy w tym miejscu Kodeks postępowania karnego i Kodeks postępowania cywilnego. Analizy przedstawione w opracowaniu regulacyjnym pozwalają na przyjęcie wniosku, że sposób ukształtowania prawa procesowego spełnia konstytucyjne standardy, jest ponadto zgodny z wymogami prawa międzynarodowego. Realizuje zatem prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

W związku z przepisem art. 13 Konwencji należy w szczególności zauważyć, że regulacje procesowe opierają się na zasadzie dostępności obywateli do postępowania. Kodeks postępowania cywilnego wskazuje w przepisie art. 64, że **każda osoba fizyczna ma zdolność występowania w procesie jako strona**. Zdolność ta, określana jako zdolność sądowa, oznacza zdolność występowania w procesie w charakterze strony⁷. Pod tym względem zagwarantowana jest pełna równość obywateli. Podobnie też Kodeks postępowania karnego stanowi w przepisie art. 49, że pokrzywdzonym jest **osoba fizyczna** lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Żadna z

⁷ A. Zieliński (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Wyd. 9, Warszawa 2017

przywołanych ustaw nie wyłącza zatem możliwości bycia stroną w postępowaniu. Podobną zasadę przyjmują także inne ustawy procesowe.

Wniosek: Polskie prawo zapewnia procedury gwarantujące dostęp do wymiaru sprawiedliwości.

2.1.3 Uwarunkowania prawne a wymogi wynikające z art. 13 KPON

Jak zostało powyżej zauważone, polskie prawo zapewnia sieć instytucji gwarantujących możliwość realizacji prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnia procedury gwarantujące realizację prawa wynikającego z art. 13 KPON. Uzasadnia to przyjęcie tezy, że **Polska realizuje prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości, w tym prawo osób niepełnosprawnych do tego dostępu.**

Konwencja stawia jednak wyższe wymagania niż inne akty prawa międzynarodowego wyrażające prawo do dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Wymaga bowiem, by dostęp ten był skuteczny. O ile krajowe regulacje co do zasady nie stawiają przeszkód dla osób niepełnosprawnych w dostępie do wymiaru sprawiedliwości, o tyle brak przyjęcia pewnych szczegółowych rozwiązań uzasadnia tezę, że **dostęp ten nie jest skuteczny na zasadzie równości z innymi osobami.**

Wniosek: Polska formalnie realizuje prawo dostępu do wymiaru sprawiedliwości, w tym prawo osób niepełnosprawnych do tego dostępu. Co do zasady dostęp ten jest skuteczny na zasadzie równości z innymi osobami, bowiem możliwość osób niepełnosprawnych do załatwiania ich spraw w drodze postępowań prawnych nie jest ograniczana, niemniej możliwe jest wdrożenie dostosowań proceduralnych, które umożliwią realizację postanowień Konwencji („skuteczności”) w pełniejszym stopniu.

2.2 Zakres rekomendowanych zmian

Przygotowane w ramach projektu opracowania regulacyjne dokonały identyfikacji i oceny barier prawnych, na które natrafiają osoby niepełnosprawne dążąc do realizacji skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Akty normatywne zostały ocenione jako **rzeczywista lub potencjalna bariera**, która albo generuje dany problem albo nie zawiera rozwiązań prawnych służących wyeliminowaniu określonej przeszkody. W oparciu o wnioski wynikające z opracowań regulacyjnych poniżej zaprezentowano szczegółowe rekomendacje

zmian prawotwórczych służące dostosowaniu prawa krajowego do norm wynikających z przepisu art. 13 Konwencji.

Przywołana powyżej analiza stanu regulacji prawnych w obszarze art. 13 KPON wskazała, że ewentualnym zmianom legislacyjnym powinny ulec przede wszystkim następujące akty normatywne:

1. **Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego** (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 101 ze zm.):

- w zakresie, w jakim regulują kwestię przyznawania pomocy prawnej z urzędu osobom niepełnosprawnym;
- w zakresie, w jakim może dyskryminować osoby niepełnosprawne biorące udział w postępowaniu w charakterze świadka;
- w zakresie, w jakim zapewnia sprawną komunikację ustną i pisemną wszystkim uczestnikom postępowania, w tym osobom z dysfunkcjami mowy, słuchu i wzroku;

2. **Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego** (t.j. Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.):

- w zakresie, w jakim może dyskryminować osoby niepełnosprawne biorące udział w postępowaniu w charakterze świadka;
- w zakresie, w jakim zapewnia sprawną komunikację ustną i pisemną wszystkim uczestnikom postępowania, w tym osobom z dysfunkcjami mowy, słuchu i wzroku;

3. **Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego** (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 23):

- w zakresie, w jakim może dyskryminować osoby niepełnosprawne biorące udział w postępowaniu w charakterze świadka;
- w zakresie, w jakim zapewnia sprawną komunikację ustną i pisemną wszystkim uczestnikom postępowania, w tym osobom z dysfunkcjami mowy, słuchu i wzroku;

4. **Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego** (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 546):

- w zakresie, w jakim reguluje kwestię przyznawania pomocy prawnej z urzędu osobom niepełnosprawnym;

5. **Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej** (Dz.U. z 2015 r. poz. 1255):

- w zakresie, w jakim nie obejmuje nieodpłatnej pomocy prawnej przeznaczonej dla osób niepełnosprawnych.

Ponadto, na podstawie wniosków płynących z debat tematycznych, potencjalne zmiany legislacyjne powinny objąć następujące akty:

1. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. **Kodeks cywilny** (Dz.U. z 2016 r. poz. 380):

- w zakresie, w jakim ustanawia terminy przedawnienia dochodzenia roszczeń związanych ze szkodą na osobie;

2. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. **Kodeks rodzinny i opiekuńczy** (Dz.U. z 2015 r. poz. 2082):

- w zakresie, w jakim regulują materię dotyczącą osób mogących sprawować kuratelę.

3. **Ustawa z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji** (Dz.U. z 2016 r. poz. 599):

- w zakresie, w jakim dopuszcza możliwość zajęcia przedmiotów niezbędnych dla części osób niepełnosprawnych.

2.2.1 Rekomendacje prawotwórcze

W związku z przedstawionym rozumieniem przepisu art. 13 KPON oraz wynikającym z niego zakresem rekomendowanych zmian, proponujemy uwzględnienie następujących uwag szczegółowych:

2.2.2 Procedura cywilna

2.2.2.1 Pomoc prawna z urzędu

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazań należy, że zgodnie z przepisem art. 117 Kodeksu postępowania cywilnego, strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części, może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego. Osoba fizyczna, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że **nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny.**

W takiej sytuacji przyznanie pomocy procesowej osobie niepełnosprawnej uzależnione jest wyłącznie od jej sytuacji materialnej i pozostawione w gestii sądu. Tymczasem Konwencja zwraca w preambule uwagę na fakt, że **większość osób niepełnosprawnych żyje w warunkach ubóstwa** i uznaje w związku z tym pilną potrzebę zajęcia się problemem negatywnego wpływu ubóstwa na osoby niepełnosprawne. W tym świetle przedstawiona regulacja jest zatem zgodna z przepisem art. 13 Konwencji.

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że **osoba niepełnosprawna, w szczególności niepełnosprawna w zakresie zmysłów mowy, słuchu i wzroku oraz niepełnosprawna intelektualnie, może doświadczać szczególnych trudności z udziałem w postępowaniu.** Taka sytuacja nie jest jednak podstawą przyznania wsparcia. Uzasadnia to wniosek, że procedura cywilna nie gwarantuje skutecznego dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do postępowania sądowego w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy Kodeksu postępowania cywilnego stosuje się z mocy ustaw szczególnych.

Racjonalnym usprawieniem wyrównującym realne szanse w postępowaniu sądowym byłoby w tym przypadku pozostawienie sądowi możliwości przyznania w uzasadnionych przypadkach osobie niepełnosprawnej pomocy prawnej z urzędu.

Podobne rozwiązanie ustawodawca zastosował m.in. w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego, której przepis art. 48 stanowi, że sąd może ustanowić dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny. **Kodeks postępowania karnego** z kolei wprost wskazuje w przepisie art. 79, że w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli jest głuchy, niemy lub niewidomy, zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona lub czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

W świetle powyższego zasadne jest przyjęcie założenia, że **pomoc prawna z urzędu powinna przysługiwać osobom niepełnosprawnym także w sprawach cywilnych**, które mogą obejmować m.in. sprawy związane z zadośćuczynieniem za dyskryminujące traktowanie, sprawy z zakresu zatrudnienia osoby niepełnosprawnej czy sprawy majątkowe, od których zależeć będzie możliwość lub jakość dalszej rehabilitacji. Jednocześnie jednak nie wydaje się koniecznym, by pomoc ta przysługiwała automatycznie w każdej sprawie i każdej osobie niepełnosprawnej np. w sytuacji, w której zamożna osoba niepełnosprawna występuje z pozwem w sprawie niezwiązanej bezpośrednio z jej niepełnosprawnością. W związku z zasygnalizowanym konfliktem aksjologicznym możliwe jest posłużenie się w tego typu sytuacjach znaną prawu cywilnemu konstrukcją zasad współżycia społecznego.

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Projektowana zmiana powinna umożliwić sądowi przyznanie osobie niepełnosprawnej pomocy z urzędu niezależnie od kryterium finansowego. Do rozważenia jest wprowadzenie konstrukcji prawnej wzorowanej na przepisie art. 48 ustawy o ochronie zdrowia

psychicznego. Zgodnie z nim, sąd może ustanowić dla osoby, której postępowanie przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w tej ustawie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.

2.2.2.2 Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że zgodnie z przepisem art. 259 Kodeksu postępowania cywilnego, **świadkami nie mogą być osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń**. Jak wskazał Sąd Najwyższy wyroku z dnia 7 września 2000 r. (I CKN 872/00), owa niezdolność musi być faktyczna i aktualna w czasie. W literaturze wskazuje się, że pojęcie spostrzegania i komunikowania należy rozumieć w znaczeniu szerszym⁸. Przy takiej interpretacji należy uznać, że np. osoba niewidoma jest w stanie postrzegać rzeczywistość innymi zmysłami (np. słuchem), a zatem może być świadkiem.

Powyższa regulacja dyskryminuje przede wszystkim osoby niepełnosprawne intelektualnie. Sąd musi bowiem dokonać oceny, czy taka osoba jest niezdolna do spostrzegania i ewentualnie wykluczyć ją z możliwości bycia świadkiem. **Rozwiązanie to jest po pierwsze niekonieczne** – zamiast dokonywać oceny zdolności do spostrzegania przed przesłuchaniem, sąd może przesłuchać świadka, a jego wypowiedź ocenić z uwzględnieniem wszystkich okoliczności w ramach swobodnej oceny dowodów (w postępowaniu cywilnym sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału). Po drugie, **rozwiązanie to jest wyraźnie sprzeczne z art. 13 Konwencji**, który wymaga wprowadzenia w postępowaniach prawnych dostosowań proceduralnych dla osób niepełnosprawnych w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, **zwłaszcza jako świadków**. W tym świetle przepis art. 259 Kodeksu postępowania cywilnego nie stanowi dostosowania, lecz barierę.

W tym miejscu należy przywołać natomiast przepis art. **269 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego**, zgodnie z którym niemi i głusi świadkowie składają przyrzeczenie przez podpisanie jego tekstu lub przy pomocy biegłego, oraz przepis art. **271 § 2** przywołanej

⁸ K. Piasecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–366, Wyd. 7. Warszawa 2016

ustawy, który wskazuje, że niemi i głusi składają zeznania na piśmie lub przy pomocy biegłego. To przykłady dostosowań proceduralnych do potrzeb osób niepełnosprawnych. Ustawodawca dostrzega zatem wyraźnie potrzebę stosowania odpowiednich dostosowań proceduralnych.

W kontekście procedury cywilnej należy ponadto zwrócić uwagę na fakt, że zgodnie z przepisem art. 956 Kodeksu cywilnego, **nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu** m.in. osoba niemająca pełnej zdolności do czynności prawnych oraz niewidomy, głuchy lub niemy. Osoby głuche lub nieme nie mogą ponadto sporządzić testamentu w sposób przewidziany w artykule 951 Kodeksu cywilnego, czyli w formie tzw. testamentu allograficznego (oświadczenie ostatniej woli ustnie, w obecności dwóch świadków, wobec wójta/burmistrza/prezydenta miasta, starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego).

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą niedyskryminacji i równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dostosowywały one procedurę cywilną do potrzeb osób niepełnosprawnych, a nie stanowiły bariery do włączenia ich w bieg postępowania. W związku z tym należy przyjąć rozwiązanie, które umożliwi przesłuchania osoby, co do której istnieje wątpliwość odnośnie zdolności do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń, a więc np. osoby niepełnosprawnej intelektualnie. Sąd powinien mieć możliwość przesłuchania takiej osoby z udziałem odpowiednich biegłych, którzy umożliwią poprawny przebieg przesłuchania, w szczególności z uwzględnieniem dobra osoby przesłuchiwanej. Jednocześnie możliwość przesłuchania z udziałem biegłych powinna zostać uzależniona od zgody świadka, co będzie wyrazem jego autonomii i swobody dokonywania wyborów.

2.2.2.3 Komunikacja z uczestnikami postępowania

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że rozdział 2. Kodeksu postępowania cywilnego poświęcony jest doręczeniom pism procesowych, natomiast szczegółowe przepisy dotyczące tych pism zawarte zostały w przepisach art. 125 i nast. przywołanej ustawy. Wskazana regulacja, choć zawiera rozwiązania dostosowujące proces składania pism przez osoby niepełnosprawne (np. przepis art. 126 § 4, zgodnie z którym za stronę, która nie może się podpisać, podpisuje pismo osoba przez nią upoważniona, z wymienieniem przyczyny, dla której strona sama się nie podpisała, czy też przepis art. 142, zgodnie z którym jeżeli odbierający pismo nie może potwierdzić odbioru i jego daty własnoręcznym podpisem, to doręczający oznacza datę doręczenia oraz przyczyny braku podpisu), nie zawiera **podstawowego uprawnienia w postaci dostosowania formy pism do potrzeb osób niepełnosprawnych**.

Należy zauważyć, że Konwencja zawiera **autonomiczną definicję komunikacji**. Obejmuje ona języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille'a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy wspomagające (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.

W związku z powyższym Kodeks postępowania cywilnego powinien gwarantować osobom niepełnosprawnym skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości poprzez możliwość sporządzania i otrzymywania pism **na zasadzie równości z innymi osobami**. Oznacza to ustanowienie regulacji na poziomie ustawowym, która wskazywać będzie na dopuszczalność tego typu form (np. wnoszenie i otrzymywanie pism sporządzonych w alfabecie Braille'a).

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację sądów z osobami niepełnosprawnymi. W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPON. Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o

języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.

2.2.3 Procedura karna

2.2.3.1 Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że zgodnie z przepisem art. 192 Kodeksu postępowania karnego, jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić **przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić.**

Przedstawiona powyżej regulacja znajdzie zastosowanie m.in. w postępowaniach, w których rola świadka przypada **osobie niepełnosprawnej intelektualnie**. W takim przypadku wbrew własnej woli będzie ona musiała zostać przesłuchana w obecności biegłego lekarza lub biegłego psychologa. Może to zostać przez nią odebrane jako forma upokorzenia, jako że nie występuje tu element zasady równości z innymi osobami – osoba pełnosprawna przesłuchiwana będzie samodzielnie. Jednocześnie przesłuchanie z udziałem biegłych, którzy stanowią będą formę pomocy dla osoby niepełnosprawnej, automatycznie może podważać wiarygodność przekazywanych informacji.

Przywołany przepis procedury karnej **zawiera rozwiązanie analogiczne względem przepisu art. 117 Kodeksu postępowania cywilnego**. Dlatego też poniższa rekomendacja uwzględnia ujednolicenie brzmienia tych regulacji.

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą poszanowania przyrodzonej godności, niedyskryminacji i równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dostosowywały one procedurę karną do potrzeb osób niepełnosprawnych, a nie stanowiły bariery w ich udziale w biegu postępowania. W związku z tym, sąd powinien mieć możliwość

przesłuchania takiej osoby z udziałem odpowiednich biegłych, którzy umożliwią poprawny przebieg przesłuchania, w szczególności z uwzględnieniem dobra osoby przesłuchiwanej. Jednocześnie możliwość przesłuchania z udziałem biegłych powinna zostać uzależniona od zgody świadka, co będzie wyrazem jego autonomii i swobody dokonywania wyborów.

Należy ponadto zauważyć, że procedura karna różni się w zakresie przesłuchania osób m.in. niepełnosprawnych intelektualnie od procedury cywilnej i administracyjnej, które wykluczają dowód z przesłuchania takich osób. Ze względu na koherentność systemu prawnego, mając na uwadze zasady techniki prawodawczej, należy rozważyć ujednoczenie tego obszaru.

2.2.3.2 Komunikacja z uczestnikami postępowania

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że regulacje Kodeksu postępowania karnego nie zawierają wymogu **dostosowania formy pism procesowych do możliwości komunikacyjnych odbiorców**. Jednocześnie jednak wyraźnie akcentują znaczenie tłumaczenia na język obcy, co ma zapewniać zrozumiałość komunikatów formułowanych w ramach postępowania. **Kluczowy w tym zakresie jest przepis art. 72 przywołanej ustawy**, który wskazuje, że oskarżony ma prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim. Takiemu oskarżonemu postanowienie o przedstawieniu, uzupełnieniu lub zmianie zarzutów, akt oskarżenia oraz orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie doręcza się wraz z tłumaczeniem.

W literaturze zauważa się, że wykładnia literalna przepisu art. 72 Kodeksu postępowania karnego zawodzi w przypadku **osób głuchych lub niemych**⁹. Norma ta zaprojektowana bowiem została pod kątem komunikacji prowadzonej z obcokrajowcami. Użyte w niej rozumienie języka nie odpowiada zatem definicji zawartej w art. 2 KPN, która wskazuje, że przez język należy rozumieć język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego. Niewystarczająca jest w tym zakresie regulacja art. 204 § 1 pkt 1 Kodeksu postępowania karnego, ponieważ ogranicza się ona wyłącznie do czynności przesłuchania takich osób¹⁰.

⁹ Steinborn Sławomir (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów.

¹⁰ Ibidem.

Należy ponadto zauważyć, że Konwencja zawiera **autonomiczną definicję komunikacji**. Obejmuje ona języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille'a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy wspomagające (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.

W związku z powyższym Kodeks postępowania karnego powinien gwarantować osobom niepełnosprawnym skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości poprzez możliwość sporządzania i otrzymywania pism **na zasadzie równości z innymi osobami**. Oznacza to ustanowienie regulacji na poziomie ustawowym, która wyraźnie wskazywać będzie na dopuszczalność tego typu form (np. wnoszenie i otrzymywanie pism sporządzonych w alfabecie Braille'a).

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami .

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację sądów z osobami niepełnosprawnymi. W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPON. Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.

2.2.4 Procedura administracyjna

2.2.4.1 Komunikacja z uczestnikami postępowania

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że **ustawa o języku migowym i innych środkach komunikowania się** i wynikające z niej prawo do skorzystania z pomocy osoby przybranej dotyczy wyłącznie organów administracji publicznej (rozumianych zgodnie

z art. 5 § 2 pkt 3 Kodeksu postępowania administracyjnego, czyli np. ministrów, centralnych organów administracji rządowej, wojewodów).

Kodeks postępowania administracyjnego nie przewiduje natomiast wsparcia tłumaczy w ramach procedury administracyjnej lub wymogu sporządzania pism urzędowych w sposób umożliwiający zapoznanie się z nimi osobom niepełnosprawnym. Tymczasem zgodnie z art. 14 przywołanej ustawy, sprawy należy załatwiać w formie pisemnej lub w formie dokumentu elektronicznego. Sprawy mogą także być załatwiane ustnie, gdy przemawia za tym interes strony, a przepis prawny nie stoi temu na przeszkodzie. Przywołany przepis, wyrażający zasadę pisemności postępowania, nie gwarantuje pełnej dostępności postępowania dla niepełnosprawnych obywateli.

(b) Rekomendacje prawotwórcze

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami .

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację w formie pisemnej organów administracji publicznej z niepełnosprawnymi obywatelami. W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPON. Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.

2.2.4.2 Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że zgodnie z przepisem art. 82 Kodeksu postępowania administracyjnego, świadkami nie mogą być osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń. Przywołać w tym miejscu należy argumentację przedstawioną w niniejszym raporcie tematycznym odnośnie przepisu art. 259 Kodeksu postępowania cywilnego. Powyższa regulacja Kodeksu postępowania administracyjnego bowiem na tej samej zasadzie dyskryminuje przede wszystkim osoby

niepełnosprawne intelektualnie. Organ administracji publicznej musi bowiem dokonać oceny, czy taka osoba jest niezdolna do spostrzegania i ewentualnie wykluczyć ją z możliwości bycia świadkiem. **Rozwiązanie to jest po pierwsze niekonieczne** – zamiast dokonywać oceny zdolności do spostrzegania przed przesłuchaniem, organ może przesłuchać świadka, a jego wypowiedź ocenić z uwzględnieniem wszystkich okoliczności w ramach swobodnej oceny dowodów (w postępowaniu administracyjnym organ administracji publicznej ocenia na podstawie całokształtu materiału dowodowego, czy dana okoliczność została udowodniona). Po drugie, **rozwiązanie to jest wyraźnie sprzeczne z art. 13 Konwencji**, który wymaga wprowadzenia w postępowaniach prawnych dostosowań proceduralnych dla osób niepełnosprawnych w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, **zwłaszcza jako świadków**. W tym świetle przepis art. 82 Kodeksu postępowania administracyjnego nie stanowi dostosowania, lecz barierę.

(b) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą niedyskryminacji i równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dostosowywały one procedurę cywilną do potrzeb osób niepełnosprawnych, a nie stanowiły bariery do włączenia ich w bieg postępowania. W związku z tym należy przyjąć rozwiązanie, które umożliwi przesłuchanie osoby, co do której istnieje wątpliwość odnośnie zdolności do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń, a więc np. osoby niepełnosprawnej intelektualnie. Sąd powinien mieć możliwość przesłuchania takiej osoby z udziałem odpowiednich biegłych, którzy umożliwią poprawny przebieg przesłuchania, w szczególności z uwzględnieniem dobra osoby przesłuchiwanej. Jednocześnie możliwość przesłuchania z udziałem biegłych powinna zostać uzależniona od zgody świadka, co będzie wyrazem jego autonomii i swobody dokonywania wyborów.

Należy ponadto zauważyć, że regulacja dotycząca świadków przewidziana w Kodeksie postępowania administracyjnego jest analogiczna względem regulacji zawartej w Kodeksie postępowania cywilnego. Zmiany w tym zakresie powinny zatem pozostać ze sobą zbieżne.

2.2.5 Postępowanie przed sądami administracyjnymi

2.2.5.1 Pomoc prawna z urzędu

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że zgodnie z przepisem art. 244 Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, prawo pomocy obejmuje zwolnienie od kosztów sądowych oraz ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego. Przyznanie odpowiedniego prawa pomocy osobie fizycznej następuje dopiero, gdy osoba ta wykaże, że nie jest w stanie ponieść pełnych lub jakichkolwiek kosztów postępowania (w zakresie całkowitym - gdy osoba ta wykaże, że nie jest w stanie ponieść jakichkolwiek kosztów postępowania, w zakresie częściowym - gdy wykaże, że nie jest w stanie ponieść pełnych kosztów postępowania, bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny).

W postępowaniu przed sądami administracyjnymi przyznanie pomocy prawnej, podobnie jak w przypadku procedury cywilnej, zależy wyłącznie od sytuacji majątkowej osoby niepełnosprawnej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że **osoba niepełnosprawna, w szczególności niepełnosprawna w zakresie zmysłów mowy, słuchu i wzroku oraz niepełnosprawna intelektualnie, może doświadczać szczególnych trudności z udziałem w postępowaniu**. Taka sytuacja nie jest jednak podstawą przyznania wsparcia. Uzasadnia to wniosek, że procedura administracyjna nie gwarantuje skutecznego dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do postępowania sądowego przed sądami administracyjnymi

Racjonalnym usprawnieniem wyrównującym realne szanse w postępowaniu sądowym byłoby w tym przypadku przyznanie sądowi możliwości przyznania w uzasadnionych przypadkach osobie niepełnosprawnej pomocy prawnej z urzędu.

(b) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami .

Projektowana zmiana powinna umożliwić sądowi przyznanie osobie niepełnosprawnej pomocy z urzędu niezależnie od kryterium finansowego. Do rozważenia jest wprowadzenie konstrukcji prawnej wzorowanej na przepisie art. 48 ustawy o ochronie zdrowia

psychicznego. Zgodnie z nim, sąd może ustanowić dla osoby, której postępowanie przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w tej ustawie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.

2.2.5.2 Szczegółowe rozwiązania proceduralne

2.2.5.3 Pomoc prawna z urzędu

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazań należy, że zgodnie z przepisem art. 48 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, sąd może ustanowić dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny. **Przepis ten dotyczy jednakże wyłącznie postępowań przed sądem opiekuńczym w sprawach określonych w przywołanej ustawie¹¹.**

Jak wskazał Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 17 grudnia 2015 r. (V CSK 508/15), *„przepis ten ma charakter gwarancyjny i służy zapewnieniu osobie objętej ochroną ustawy dostępu do sądu, a więc rzetelnego procesu umożliwiającego jej podejmowanie racjonalnych decyzji i efektywnych działań na rzecz obrony swoich praw. Możliwość ustanowienia adwokata z urzędu przekształca się w obowiązek w sytuacji, gdy osoba ta nie jest w stanie ze względu na stan zdrowia psychicznego bronić swoich praw w postępowaniu sądowym. W tym kontekście pojęcie zdolności do samodzielnego złożenia wniosku, jako przesłanki zwalniającej sąd od powinności ustanowienia adwokata z urzędu, rozumieć należy szerzej niż tylko samo sporządzenie i wniesienie pisma inicjującego postępowanie (w praktyce sądowej często autorstwa innej osoby, a jedynie podpisanego przez wnioskodawcę), lecz także obejmujące możliwość jego popierania przed sądem”*.

Należy zauważyć, że przywołane rozwiązanie obowiązuje jedynie w przypadku wskazanym przez ustawodawcę - postępowaniu cywilnym. Tymczasem ze względu na przepis art. 13

¹¹ Por. np. wyrok SN z dnia 17 grudnia 2015 r. V CSK 508/15. W uzasadnieniu czytamy: „przepis art. 48 ust. 2 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego przewiduje możliwość ustanowienia przez sąd dla osoby, której dotyczy **postępowanie określone w tej ustawie** adwokata z urzędu, nawet bez jej wniosku”.

Konwencji wydaje się właściwe, by podobna zasada obowiązywała we wszelkich postępowaniach prawnych.

(a) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Przywołana w niniejszym punkcie regulacja przepisu art. 48 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego powinna stanowić zasadę, a nie wyjątek. W związku z powyższym należy implementować ją do kodeksów proceduralnych zgodnie z rekomendacjami przedstawionymi w niniejszym raporcie w punktach dotyczących poszczególnych ustaw. Przyjęcie tego rozwiązania uzasadniać będzie uchylenie przywołanego przepisu jako zbędnego w świetle zmienionego otoczenia prawnego.

2.2.5.1 Pomoc prawna w zakresie postępowań

2.2.5.2 Nieodpłatna pomoc prawna dla osób niepełnosprawnych.

(a) Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej **określa zasady udzielania nieodpłatnej pomocy prawnej**, a także zasady działania organów administracji publicznej w zakresie edukacji prawnej. Wśród kręgu osób uprawnionych do otrzymania nieodpłatnej pomocy prawnej nie zostały uwzględnione osoby niepełnosprawne. Mogą one z niej skorzystać jedynie, jeżeli spełniają inne kryteria, np. otrzymują świadczenia z pomocy społecznej.

Jednocześnie należy zauważyć, że ustawodawca przewidział powyższą pomoc m.in. dla osób posiadających ważną Kartę Dużej Rodziny, posiadających zaświadczenie o uprawnieniach kombatanckich lub ważną legitymację weterana albo legitymację weterana poszkodowanego, a także wszystkich osób w wieku powyżej 65 lat. Prawo do uzyskania nieodpłatnej pomocy prawnej zostało więc przewidziane dla bardzo szerokiej grupy obywateli, w skład której wchodzi m.in. osoby niepełnosprawne. Prowadzi to do nieuzasadnionego różnicowania grup obywateli wykazujących szczególne zapotrzebowanie na wsparcie ze strony państwa. W obecnym kształcie ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej dochodzi

bowiem do sytuacji, w której osoba z orzeczonym wysokim stopniem niepełnosprawności przywołanego prawa nie posiada, podczas gdy sprawna osoba w wieku 66 lat już tak. Ze względów aksjologicznych i celowościowych przyjęte kryteria są zatem nieodpowiednie.

(a) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Projektowana zmiana powinna rozszerzyć katalog osób uprawnionych do nieodpłatnej pomocy prawnej. Powinien on obejmować w szczególności osoby posiadające ważne orzeczenie o niepełnosprawności, o którym mowa w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych lub inne analogiczne orzeczenie, zgodne z przyjętą reformą systemu orzekania w sprawach związanych z niepełnosprawnością.

2.2.5.3 Długość terminu przedawnienia niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych

(a) Uzasadnienie zmiany

Jedna z ekspertek zauważyła, że termin przedawnienia biegnie bezwzględnie dla wszystkich osób tak samo – nie uwzględnia się tutaj faktu, że w przypadku szkody na osobie zdarzają się trwałe niepełnosprawności, które również muszą uczynić zadość 3-letniemu terminowi wniesienia skargi. Sądy uwzględniają zarzut przedawnienia, a przesłanką wystarczającą powrotu do zdrowia jest dla nich próba podjęcia przez osobę niepełnosprawną aktywności zawodowej.

(a) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać analizy zasadności zmiany dotyczącej terminów przedawnienia w procedurze cywilnej w zakresie praw osób niepełnosprawnych. Jeżeli jej wynik uzasadniać będzie zmianę w tym zakresie, należy podjąć

odpowiednie działania prawodawcze.

2.2.5.4 Wprowadzenie listy osób, które mogłyby pełnić funkcję kuratora

(a) Uzasadnienie zmiany

W czasie debaty tematycznej zauważono, że obecne przepisy, także zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, nie są wystarczające do wskazania odpowiedniej osoby, która mogłaby pełnić funkcję kuratora ustanowionego w art. 183 Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego. W tym zakresie ekspertka rekomendowała tworzenie list osób zalecanych lub wykwalifikowanych do pełnienia tej roli, publikowanych w każdym okręgu/rejonie.

(b) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą pełnego i skutecznego udziału i włączenia w społeczeństwo oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Przedstawiona bariera związana jest z przyjętym modelem i organizacją systemu kurateli. W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu funkcjonowania dotychczasowego rozwiązania, a na jego podstawie przedstawić program ewentualnych zmian prawodawczych.

2.2.5.5 Wprowadzenie przepisów proceduralnych dot. niepełnosprawnych intelektualnie lub psychicznie

(a) Uzasadnienie zmiany

Ekspertka podniosła, że „wyniki światowych badań naukowych jednoznacznie wskazują, że grupa osób niepełnosprawnych intelektualnie i psychicznie podlega istotnie większemu ryzyku wykorzystania niż jakkolwiek inna grupa (przy czym najczęściej wykrywana jest przemoc fizyczna, najrzadziej seksualna i ekonomiczna. Dodatkowo - istniejące stereotypy wskazujące na z góry zakładaną mniejszą wiarygodność osoby z tym rodzajem niepełnosprawności skazując ją na porażkę w dochodzeniu swoich praw. Dlatego w przypadku tej grupy osób niezbędne jest wprowadzenie podobnych warunków i zabezpieczeń - w tym proceduralnych jak zostało to poczynione w przypadku pokrzywdzonych dzieci”.

Osobom niepełnosprawnym intelektualnie trudno jest zgłaszać przestępstwa o charakterze seksualnym/fizycznym ze względu na wstyd oraz na fakt, że sprawcami przemocy są najczęściej osoby znane ofierze.

(b) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i niedyskryminacji oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Przedstawiona uwaga uzasadnia podjęcie środków prawodawczych prowadzących do dostosowania procedur w kierunku potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie i psychicznie.

2.2.5.6 Ochrona określonych przedmiotów osób niepełnosprawnych w postępowaniu egzekucyjnym

(a) Uzasadnienie zmiany

Przepis art. 829 Kodeksu postępowania cywilnego wskazuje, że nie podlegają egzekucji przedmioty niezbędne ze względu na niepełnosprawność dłużnika lub członków jego rodziny. Tymczasem ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji wskazuje w przepisie art. 8, że nie podlegają egzekucji administracyjnej m.in. rzeczy niezbędne ze względu na ułomność fizyczną zobowiązanego lub członków jego rodziny. Ustawodawca w nieuzasadniony jak się wydaje sposób zawęży zakres ochrony przewidziany w egzekucji administracyjnej jedynie do osób niepełnosprawnych fizycznie.

(b) Szczegółowe rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i niedyskryminacji, a także poszanowania przyrodzonej godności, oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków ustawodawczych w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Wskazany przepis ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji powinien zostać ujednolicony – wzorcowym brzmieniem jest regulacja art. 829 Kodeksu postępowania

cywilnego. Nie zawęża ona ochrony niezbędnego mienia do określonego rodzaju niepełnosprawności oraz nie posługuje się pejoratywnym określeniem „ułomności”.

3. UWARUNKOWANIA POZAPRAWNE

Przygotowane w ramach projektu analizy i opracowania miały na celu m.in. zidentyfikowanie pozaprawnych barier wdrażania zapisów KPON w Rzeczypospolitej Polskiej. Na podstawie przywołanych dokumentów należy przedstawić poniższe wnioski.

3.1 Stan otoczenia pozaprawnego w obszarze art. 13 KPON

Jak wskazano w „*Analizie dokumentów międzynarodowych dotyczących procesu wdrażania Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych*” oraz identyfikacji barier w tym procesie”, dostęp do wymiaru sprawiedliwości, choć formalnie równy dla każdego, w praktyce bywa ograniczany szeregiem pozaprawnych czynników takich jak np. odległość do najbliższego sądu czy nieosiągalne dla niektórych koszty procesowe. Problem ten dotyka również osób niepełnosprawnych. W związku z tym *Konwencja* wymaga od państw wprowadzenia odpowiednich modyfikacji stanu rzeczy poprzez wprowadzenie odpowiednich dostosowań.

W ramach projektu przeprowadzono analizę danych statystycznych i badawczych dotyczących osób niepełnosprawnych. W zakresie wolności i równości wobec prawa przeprowadzona analiza dowiodła, że można wyodrębnić wskaźnik wspierający - odsetek osób niepełnosprawnych i bez niepełnosprawności, które mają zaufanie do sądów.

Z badań przeprowadzonych przez fundację Court Watch w 2015 r. wynika, że wymiar sprawiedliwości jest oceniany pozytywnie zaledwie przez 25 % społeczeństwa¹². Przedstawiona poniżej ocena będzie więc obejmować stan, w którym większość klientów wymiaru sprawiedliwości negatywnie postrzega jego funkcjonowanie. Wskazane bariery będą

¹² <http://www.rp.pl/Sedziowie-i-sady/309279922-Raport-Court-Watch-wymiar-sprawiedliwosci-w-Polsce.html#ap-1>

więc obejmować przeszkody charakterystyczne przede wszystkim dla osób niepełnosprawnych.

Przeprowadzona w ramach projektu analiza samorządowych polityk publicznych wykazała, że wśród samorządowych dokumentów strategiczno-programowych brakuje polityk publicznych dedykowanych niektórym działom pozostającym w polu zainteresowań projektu, co dotyczy m.in. *sprawiedliwości*, ponieważ samorzady nie posiadają kompetencji w kształtowaniu polityki publicznej w tym obszarach (nawet jeśli realizują zadania powiązane z tymi obszarami, np. udzielając bezpłatnych porad prawnych, czy rozwijając współpracę z samorządami z innych krajów).

3.2 Zakres rekomendowanych zmian

Analiza otoczenia pozaprawnego w obszarze życia społecznego regulowanego art. 13 KPN wskazała, że ewentualne zmiany powinny objąć następujące obszary:

- a) udział w postępowaniach organizacji pozarządowych;
- b) zmiana podejścia urzędnika do petenta;
- c) dostępność placówek wymiaru sprawiedliwości;
- d) niezrozumiałość procedur prawnych;
- e) brak dogodnych warunków w trakcie postępowań;
- f) stereotyp osoby niepełnosprawnej;
- g) brak znajomości swych praw przez osoby niepełnosprawne;
- h) duże obciążenie sądów rodzinnych;
- i) przewlekłość postępowań;
- j) przesłuchania w miejscu zamieszkania;
- k) uczestnictwo osób niepełnosprawnych w charakterze ławnika;
- l) niska jakość skarg na błędy medyczne;
- m) wnioski o ubezwłasnowolnienie w trakcie postępowań sądowych;
- n) informatyzacja wymiaru sprawiedliwości;
- o) szkolenia dla pracowników wymiaru sprawiedliwości;
- p) bariery w dostępie do wykonywania zawodów prawniczych.

3.3 Rekomendowane zmiany

3.3.1 Udział w postępowaniach organizacji pozarządowych

3.3.1.1 Uzasadnienie zmiany

Na podstawie opracowania regulacyjnego wskazać należy, że prawo proceduralne dopuszcza do udziału w postępowaniach prawnych organizacje pozarządowe, których cele statutowe uzasadniają zainteresowanie przedmiotem procesu. Mogą one w szczególności reprezentować interesy stron postępowania. Stanowi to ważną formę wsparcia m.in. dla osób fizycznych, które otrzymując w ten sposób pomoc często doświadczonej, profesjonalnej instytucji.

Zgodnie z przepisem art. 61 Kodeksu postępowania cywilnego, organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, **wytaczać powództwa** na jej rzecz w sprawach o alimenty, ochronę środowiska, ochronę konsumentów, ochronę praw własności przemysłowej, ochronę równości oraz niedyskryminacji przez bezpodstawne bezpośrednie lub pośrednie różnicowanie praw i obowiązków obywateli. W tego typu sprawach organizacje pozarządowe w zakresie swoich zadań statutowych mogą, za zgodą osoby fizycznej wyrażoną na piśmie, również **przystąpić** do już toczącego się postępowania.

Do organizacji pozarządowych wytaczających powództwa na rzecz osób fizycznych stosuje się odpowiednio **przepisy o prokuratorze wytaczającym powództwo** na rzecz oznaczonej osoby, natomiast do sytuacji przystąpienia organizacji pozarządowych do strony w toczącym się postępowaniu stosuje się odpowiednio **przepisy o interwencji ubocznej**, do której nie mają odpowiedniego zastosowania przepisy o współuczestnictwie jednolitym.

Powyższa regulacja sprawia, że organizacja pozarządowa **nie posiada samodzielnej pozycji procesowej**, a jej uczestnictwo w procesie zależy od woli strony materialnie zainteresowanej wynikiem sprawy¹³. Organizacje pozarządowe **nie mogą także wytaczać powództwa i uczestniczyć w postępowaniach nieprocesowych**.

¹³ Pogonowski Piotr, Komentarz do art. 62 Kodeksu postępowania cywilnego [w:] Dolecki H. (red.), Wiśniewski T. (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366, LEX, 2013

Należy zwrócić uwagę, że w przypadku **postępowania o ubezwłasnowolnienie** organizacje pozarządowe do których zadań statutowych należy ochrona praw osób niepełnosprawnych, udzielanie pomocy takim osobom lub ochrona praw człowieka, zgodnie z przepisem art. 546 Kodeksu postępowania cywilnego, mogą wstąpić do postępowania w każdym jego stadium.

W tym świetle należy zauważyć, że przywołana powyżej analiza dotyczy stanu prawnego w tym obszarze obowiązującego od 2011 r. We wcześniejszym stanie prawnym możliwość udziału organizacji pozarządowych była znacznie węższa. Stosunkowo krótki okres funkcjonowania nowych przepisów oraz duży poziom skomplikowania regulacji procesowej mogą sprawiać, że korzystanie z tego rozwiązania prawnego nie cieszy się dużym zainteresowaniem. Tymczasem przepis art. 13 Konwencji wskazuje na potrzebę szkoleń dla osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości. Biorąc pod uwagę szerokie rozumienie wymiaru sprawiedliwości, uwarunkowania funkcjonalne oraz cel Konwencji, należy uznać, że popieranie szkoleń powinno obejmować także szkolenia dla przedstawicieli organizacji pozarządowych.

Zgodnie z przepisem art. 90 Kodeksu postępowania karnego, w postępowaniu sądowym udział w postępowaniu może zgłosić **organizacja społeczna**, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi tej organizacji, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na sprzeczność terminologiczną Kodeksu postępowania karnego z Kodeksem postępowania cywilnego, który posługuje się określeniem „organizacja pozarządowa”.

Sąd dopuszcza przedstawiciela organizacji społecznej do występowania w sprawie, jeżeli **przynajmniej jedna ze stron wyrazi na to zgodę**. Strona może w każdym czasie cofnąć wyrażoną zgodę. W wypadku braku zgody choćby jednej ze stron na występowanie w sprawie przedstawiciela organizacji społecznej sąd wyłącza tego przedstawiciela od udziału w sprawie, chyba że jego udział leży w interesie wymiaru sprawiedliwości. Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej może **uczestniczyć w rozprawie, wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie**.

Zgodnie z przepisem art. 31 Kodeksu postępowania administracyjnego, organizacja społeczna może w sprawie dotyczącej innej osoby **występować z żądaniem wszczęcia postępowania lub dopuszczenia jej do udziału w postępowaniu**, jeżeli jest to uzasadnione celami statutowymi tej organizacji i gdy przemawia za tym interes społeczny.

Jak zostało to już zauważone, udział organizacji pozarządowych stanowi **ważną formę wsparcia** dla osób niepełnosprawnych. Przejawia się ona w dwóch wymiarach – jako wsparcie merytoryczne i organizacyjne w toczącym się postępowaniu prawnym oraz jako forma zawiązywania lub pogłębiania relacji społecznych.

Tymczasem badania prowadzone w ramach projektu Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego „Prawo antydyskryminacyjne w praktyce polskich sądów powszechnych” wskazały na **niewielki stopień zaangażowania tego typu organizacji w postępowania**¹⁴.

(a) Rekomendacje

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Władza publiczna powinna włączyć w politykę publiczną względem organizacji społecznych programy służące **podnoszeniu świadomości** na temat zaangażowania w postępowania prawne. Organizacje trzeciego sektora powinny przede wszystkim otrzymać wyraźny komunikat, że **mogą działać** w tym zakresie.

Kolejnym krokiem jest zachęcenie ich do działania poprzez wskazanie, **jak można działać**. W tym celu możliwe jest m.in. opracowanie kodeksu dobrych praktyk udziału organizacji pozarządowych w postępowaniu prawnym, który tłumaczył będzie w przystępnej formule wszelkie kwestie prawne związane z postępowaniem.

3.3.2 Zmiana podejścia urzędnika do petenta

3.3.2.1 Uzasadnienie zmiany

W ramach badań przeprowadzonych w ramach projektu wskazano, że urzędnicy i pracownicy wymiaru sprawiedliwości są postrzegani przez osoby niepełnosprawne jako grupa zawodowa wypełniająca uzupełniające funkcje wobec gorsetu proceduralnego, w ramach którego

¹⁴ K. Kędziora, Organizacje pozarządowe w postępowaniach sądowych – jak to się robi i dlaczego warto, str. 3, http://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_organizacje_pozarządowe_w_postępowaniach_sądowych.pdf (dostęp 8 września 2016 r.)

skuteczna i efektywna obsługa osób niepełnosprawnych nie jest w pełni możliwa. Tymczasem jak ustalono w ramach analizy, zdaniem respondentów "podejście" do petentów będących osobami niepełnosprawnymi **odgrywa szczególną rolę w procesie ich adaptacji** do warunków rozwiązywania spraw w środowisku instytucjonalnym.

Podobna uwaga znalazła się w opracowaniu regulacyjnym poświęconym art. 13 Konwencji. Wskazano w nim, że z informacji udostępnionych przez Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że w Polsce w dalszym ciągu nie przeprowadzono systemowych zmian dotyczących szkoleń osób zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości. Jak wskazał rzecznik, *„do chwili obecnej nie prowadzi się systematycznych szkoleń osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości w zakresie ochrony praw osób z niepełnosprawnościami. Programy szkolenia sędziów i prokuratorów prowadzone przez Krajową Szkołę Sądownictwa i prokuratury nie przewidują wprost żadnego bloku szkoleniowego poświęconego ochronie praw osób z niepełnosprawnościami”*¹⁵. W rezultacie ani sędziowie, ani inne osoby, z którymi osoba niepełnosprawna ma styczność w ramach realizacji dostępu do wymiaru sprawiedliwości (np. osoba zatrudniona na recepcji lub w punkcie informacyjnym), nie mają wypracowanego profesjonalnego podejścia do tego typu klientów ich instytucji.

Należy zauważyć, że przepis art. 13 KPON wyraźnie wskazuje, że aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie **szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości**.

3.3.2.2 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Przeprowadzona w ramach projektu analiza polityk publicznych na poziomie rządowym i samorządowym wskazuje na **niewystarczające podjęcie wskazanego powyżej obszaru życia społecznego w strategicznych dokumentach wyznaczających obszary interwencji strony publicznej**. W związku z tym należy uaktualnić polityki z uwzględnieniem wskazanego zagadnienia.

¹⁵ Realizacja przez Polskę zobowiązań..., op. cit., str. 38

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016, który zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Ponadto, przywołany powyżej dokument strategiczny przewidywał cel szczegółowy 1.5. zdefiniowany jako podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie równego traktowania wśród pracowników i wśród pracownic instytucji publicznych (w tym sędziów, urzędników/urzędniczek czy funkcjonariuszy/funkcjonariuszek służb porządku publicznego). Kluczowe działania prowadzące do osiągnięcia przywołanego celu to m.in.:

1. Wprowadzenie do zakresu tematycznego wymogów egzaminów kwalifikacyjnych na urzędnika służby cywilnej oraz do programu służby przygotowawczej członków korpusu służby cywilnej problematyki równego traktowania.
2. Wprowadzenie do programu szkolenia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury problematyki równego traktowania.
3. Szkolenia dla przedstawicieli instytucji publicznych z zakresu problematyki równego traktowania.
4. Upowszechnianie wśród osób kierujących urzędami administracji rządowej oraz podległych im służb dokumentów międzynarodowych, opracowań i analiz dotyczących zasady równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji.

Zdiagnozowana w ramach projektu bariera pozaprawna polega na braku kompetencji miękkich wśród urzędników oraz pracowników wymiaru sprawiedliwości. Narzędziem poprawy sytuacji w tym obszarze jest ponadto **system szkoleń dedykowanych**

uświadomieniu szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych. Zmianie podejścia do niepełnosprawnego klienta wymiaru sprawiedliwości służyć będą ponadto rozwiązania zarekomendowane w punkcie 3.3.3.2 niniejszego raportu, czyli propozycje związane ze stworzeniem **dogodnych warunków w trakcie postępowań.**

3.3.3 Dostępność placówek wymiaru sprawiedliwości

3.3.3.1 Uzasadnienie zmiany

“*Pogłębiona analiza danych pozyskanych w badaniu jakościowym*” wskazuje, że respondenci na poziomie centralnym i na poziomie lokalnym **zgodnie twierdzili, że bariery architektoniczne w dostępie osób niepełnosprawnych do sądownictwa praktycznie nie istnieją.** Respondenci wskazywali różnorodne udogodnienia przestrzenne m. in. podjazdy dla wózków inwalidzkich, platformy przyschodowe określane jako "podnośniki", korytarze oraz pozbawione progów wejścia do budynków i pomieszczeń, przystosowaną infrastrukturę sanitarną, windy. Należy zauważyć, że „*w zrealizowanym badaniu wzięli udział respondenci reprezentujący sądy rejonowe i sądy okręgowe*”.

Tymczasem opracowanie regulacyjne w obszarze art. 13 KPON zawiera dane udostępnione przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, z których wynika, że większość obiektów (budynki sądów i prokuratur) nie jest w pełni dostępna dla osób niepełnosprawnych.

W związku z powyższym zasadne jest przyjęcie bariery pozaprawnej w postaci **braku identyfikacji po stronie przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości problemu niedostępności placówek.** Z danych ministerialnych wynika bowiem, że blisko 70% gmachów sądów nie jest w pełni przystosowanych do przyjmowania osób niepełnosprawnych.

3.3.3.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Przeprowadzona w ramach projektu analiza polityk publicznych na poziomie rządowym i samorządowym wskazuje na **niewystarczające podjęcie wskazanego powyżej obszaru**

życia społecznego w strategicznych dokumentach wyznaczających obszary interwencji strony publicznej. W związku z tym należy uaktualnić polityki z uwzględnieniem wskazanego zagadnienia.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Polityka w zakresie modernizacji wymiaru sprawiedliwości powinna uwzględnić **potrzebę aktualnej diagnozy sytuacji.** Na jej podstawie powinny zostać opracowane **programy dostosowania placówek do wymogów architektonicznych zapewniających pełną dostępność dla osób niepełnosprawnych.**

3.3.4 Niezrozumiałość procedur prawnych

3.3.4.1 Uzasadnienie zmiany

“Pogłębiona analiza danych pozyskanych w badaniu jakościowym” wskazuje, że *„respondenci pytani o identyfikowane przypadki skarg wnoszonych przez osoby niepełnosprawne do sądów na nierespektowanie ich praw w życiu społecznym udzielali odpowiedzi nie zawierających stwierdzeń o licznym występowaniu tego rodzaju skarg”*. Jak wskazano w przywołanym dokumencie, **skargi wiążą się z niezrozumieniem procedur postępowania lub obowiązujących przepisów prawa**, przede wszystkim przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Podobnych wniosków dostarcza opracowanie regulacyjne poświęcone art. 13 Konwencji. Wskazuje ono na potrzebę zagwarantowania osobom niepełnosprawnym dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej.

Należy podkreślić, że **problem niezrozumiałości procedur nie jest barierą prawną**. Nie dotyczy on bowiem bezpośrednio konkretnych regulacji prawa procesowego, lecz jakości edukacji prawnej społeczeństwa oraz standardów postępowania pracowników wymiaru sprawiedliwości z obywatelem. Niezrozumiałość procedur wynika m.in. z braku przystępnych i zrozumiałych informacji o podstawowych zasadach postępowania i prawach strony. Problemem jest także wysoki koszt usług prawnych.

3.3.4.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Przeprowadzona w ramach projektu analiza polityk publicznych na poziomie rządowym i samorządowym wskazuje na **niewystarczające podjęcie wskazanego powyżej obszaru życia społecznego w strategicznych dokumentach wyznaczających obszary interwencji strony publicznej**. W związku z tym należy uaktualnić polityki z uwzględnieniem wskazanego zagadnienia.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać

sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Rozwiązaniem służącym rozwiązaniu powyższego problemu jest ponadto przygotowanie przez ekspertów z dziedziny prawa **uproszczonego podręcznika z zakresu postępowań sądowych oraz administracyjnych w formie łatwej do czytania**. Publikacja tak opracowanego materiału w Internecie oraz jego późniejsza dystrybucja w sądach, urzędach oraz organizacjach pozarządowych sprzyjać będzie zwiększaniu świadomości osób niepełnosprawnych na temat procedur sądowych. Rekomendowanym rozwiązaniem jest **przeprowadzenie projektu obejmującego serię szkoleń z zakresu prawa procesowego dedykowanych osobom niepełnosprawnym**.

Rozwiązaniem powyższego problemu jest m.in. rozszerzenie zakresu zastosowania ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej na osoby niepełnosprawne. Zwiększeniu stopnia zrozumiałości procedur prawnych służyć będą ponadto rozwiązania zarekomendowane w punkcie 3.3.3.2 niniejszego raportu, czyli propozycje związane ze stworzeniem **dogodnych warunków w trakcie postępowań**.

3.3.5 Brak dogodnych warunków w trakcie postępowań

3.3.5.1 Uzasadnienie zmiany

“*Pogłębiona analiza danych pozyskanych w badaniu jakościowym*” zawiera stwierdzenie, że „*respondenci dostrzegają problem braku kompleksowych uregulowań w zakresie tworzenia przyjaznych i funkcjonalnie dogodnych warunków dla załatwiania przez osoby niepełnosprawne spraw obywatelskich*”. Zdanie to zwraca uwagę nie tyle na ukształtowanie procedury prawnej, co na warunki organizacyjne, w których przebiega postępowanie.

3.3.5.2 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

Przeprowadzona w ramach projektu analiza polityk publicznych na poziomie rządowym i samorządowym wskazuje na **niewystarczające podjęcie wskazanego powyżej obszaru**

życia społecznego w strategicznych dokumentach wyznaczających obszary interwencji strony publicznej. W związku z tym należy uaktualnić polityki z uwzględnieniem wskazanego zagadnienia.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Stworzenie dogodnych warunków w trakcie postępowań wymaga przede wszystkim **działań służących samoregulacji w celu zwiększenia standardu świadczonej obsługi obywatela.** Działania te powinny obejmować **serię szkoleń** podnoszących świadomość w zakresie potrzeb obywatela, w tym w szczególności niepełnosprawnego obywatela. W powiązaniu ze szkoleniami powinien powstać podręcznik dla pracowników wymiaru sprawiedliwości (w tym przede wszystkim sędziów, prokuratorów, urzędników oraz osób mających bezpośredni kontakt z obywatelem) z zakresu postępowania z osobą niepełnosprawną.

3.3.6 Stereotyp osoby niepełnosprawnej

3.3.6.1 Uzasadnienie zmiany

Podczas debat tematycznych zauważono, że osoby niepełnosprawne często są traktowane niepoważnie, często wierzy się bardziej innym członkom rodziny. Panuje przekonanie, że osoby niepełnosprawne są mniej zaradne i nie potrafią sobie poradzić z np. wychowaniem dziecka. Do tego często sędziowie/ prokuratorzy nie umieją postępować z osobami niepełnosprawnymi, za niepoważne uznają prośby kierowane do sądu dotyczące szczególnych potrzeb. Ekspertcy zauważyli, że niezależnie od orzeczenia o niepełnosprawności, każdą osobę

niepełnosprawną traktuje się tak, jakby miała niepełnosprawność intelektualną i psychiczną.

3.3.6.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans, niedyskryminacji oraz poszanowania odmienności i akceptacji osób niepełnosprawnych oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Ponadto, przywołany powyżej dokument strategiczny przewidywał cel szczegółowy 1.5. zdefiniowany jako podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie równego traktowania wśród pracowników i wśród pracownic instytucji publicznych (w tym sędziów, urzędników/urzędniczek czy funkcjonariuszy/funkcjonariuszek służb porządku publicznego). Kluczowe działania prowadzące do osiągnięcia przywołanego celu to m.in.:

1. Wprowadzenie do zakresu tematycznego wymogów egzaminów kwalifikacyjnych na urzędnika służby cywilnej oraz do programu służby przygotowawczej członków korpusu służby cywilnej problematyki równego traktowania.
2. Wprowadzenie do programu szkolenia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury problematyki równego traktowania.

3. Szkolenia dla przedstawicieli instytucji publicznych z zakresu problematyki równego traktowania.

4. Upowszechnianie wśród osób kierujących urzędami administracji rządowej oraz podległych im służb dokumentów międzynarodowych, opracowań i analiz dotyczących zasady równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji.

Zgodnym z Konwencją rozwiązaniem byłby system ustawicznego szkolenia dla sędziów, prokuratorów, i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości. Komitet działający przy Konwencji wyraźnie zaznacza, że szkolenia te są obowiązkowe i są gwarantem wejścia w życie przepisów KPON. Warto też wprowadzić formę warsztatową, która lepiej oddziałuje na zmianę postaw – lepiej oddziałują na wyobraźnię i wrażliwość zadania praktyczne. Należy zwrócić uwagę, że w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury szkolenia już się odbywają – są to szkolenia etyczne dla sędziów. Także prawo ustroju sądów powszechnych nakłada na szkoły obowiązek przeprowadzenia szkoleń nowych sędziów, które odbywają się z psychologiem i uczą postępowania w określonych sytuacjach. Przeszkodą dla częstszych szkoleń są jednak ograniczone zasoby finansowe. Rozwiązanie tej sytuacji może polegać na wykorzystaniu gotowości deklarowanej przez organizacje rzecznicze, które mogą prowadzić szkolenia dla sędziów i prokuratorów.

Szkolone powinny być również osoby niepełnosprawne i ich opiekunowie w tym samym zakresie, co sędziowie. Ta grupa osób powinna mieć też dostęp do broszur informacyjnych przygotowanych w odpowiednim dla nich formacie, które by tłumaczyły, jakie mają prawa i jak powinny przygotować się do postępowania przez sądem.

3.3.7 Brak znajomości praw przez osoby niepełnosprawne

3.3.7.1 Uzasadnienie zmiany

Jak zauważono w trakcie debaty, „już na poziomie diagnozy określonej dysfunkcji osoba niepełnosprawna nie dostaje informacji o dostępnych uprawnieniach w związku z niepełnosprawnością, np. rodzic dziecka często nie wie, że może uzyskać orzeczenie o niepełnosprawności dziecka, z czym wiążą się jego uprawnienia do dłuższego urlopu wychowawczego, czy świadczenia pielęgnacyjnego, że może ubiegać się o orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, które może ułatwić funkcjonowanie dziecka w szkole czy przedszkolu. Jeśli chodzi o osoby dorosłe często mają one problem w dostępie do informacji o

sprawach spadkowych, ubezpieczeniowych. Co w rezultacie przekłada się na korzystanie z tych praw”.

3.3.7.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Wskazany problem sygnalizuje nie tyle brak szczegółowej wiedzy prawniczej, co brak podstawowych informacji o prawnie dostępnych formach wsparcia. Rekomendowanym rozwiązaniem jest zwiększenie aktywności organizacji pozarządowych działających w obszarze praw osób niepełnosprawnych.

3.3.8 Duże obciążenie sądów rodzinnych

3.3.8.1 Uzasadnienie zmiany

Podczas debat tematycznych stwierdzono, że sądy rodzinne orzekające w zakresie władzy rodzicielskiej, umieszczeń dzieci w pieczy, osób zobowiązanych do leczenia odwykowego, opieki prawnej i osób ubezwłasnowolnianych, są często przeciążone i nie mają fizycznej możliwości rzetelnego monitorowania sytuacji osób, w sprawie których orzekały.

3.3.8.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i dostępności oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Przedstawiona bariera związana jest z przyjętym modelem i organizacją sądów rodzinnych. W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu funkcjonowania sądów rodzinnych, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji.

3.3.9 Przewlekłość postępowań

3.3.9.1 Uzasadnienie zmiany

Podczas debat tematycznych zostało stwierdzone, że postępowania z udziałem osób niepełnosprawnych trwają zbyt długo, przez co stają się uciążliwe dla uczestników. Przewlekłość uniemożliwia też realizację praw w stosownym do tego czasie.

3.3.9.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i dostępności oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Przedstawiona bariera związana jest z przyjętym modelem i organizacją sądów. W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu funkcjonowania sądów, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji.

3.3.10 Wykorzystanie przepisów umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania w miejscu zamieszkania

3.3.10.1 Uzasadnienie zmiany

W czasie debaty tematycznej jeden z ekspertów podniósł, że należy umiejętnie korzystać z tego przepisu, gdyż w takim przesłuchaniu mogą wziąć udział inne osoby – obrońcy, oskarżeni – co może nie spełniać woli osoby niepełnosprawnej, by gościć wszystkie te osoby u siebie w domu. Zasugerowano, by dostosować sale sądowe do innego przepisu umożliwiającego przeprowadzenie wysłuchania zeznań w formie wideokonferencji, która musi odbywać się w najbliższym dla osoby niepełnosprawnej sądzie.

3.3.10.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i dostępności oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Proponowanym rozwiązaniem jest przeprowadzenie badań dotyczących częstotliwości odnotowanego zjawiska. W przypadku stwierdzenia, że zasadne jest inne korzystanie z przepisów umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania w miejscu zamieszkania, należy przeprowadzić serię szkoleń z tego zakresu.

3.3.11 Niemożność uczestniczenia w procesie jako ławnik

3.3.11.1 Uzasadnienie zmiany

W czasie debat tematycznych odnotowano, że osoby niepełnosprawne są często wykluczone z zasiadania jako ławnicy – przepisy prawa nie zawierają usprawnień umożliwiających uczestniczenie tych osób w procesie w tej formie.

3.3.11.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Proponowanym rozwiązaniem jest przeprowadzenie badań dotyczących częstotliwości odnotowanego zjawiska. W przypadku stwierdzenia, że zasadne jest inne ukształtowanie przepisów dotyczących ławników, należy przyjąć nowe regulacje w tym zakresie, które będą zgodne z Konwencją.

3.3.12 Niska jakość skarg na błędy medyczne

3.3.12.1 Uzasadnienie zmiany

Jeden z ekspertów zauważył, że tematem powiązanim z dostępem OzN do wymiaru sprawiedliwości jest kwestia skarg na błędy medyczne, które według danych prokuratury odnoszących się do jednej z prokurator rejonowych, są przyjmowane tylko w 3%.

Dodatkowym problemem w zakresie błędów medycznych jest nieprawidłowe, jak wskazywał ekspert, umiejscowienie komisji orzekających ds. błędów medycznych – obecnie jest ona umiejscowiona w Biurze Rzecznika Praw Pacjenta. To biuro jednak nie ma dostępu do

dokumentacji medycznej, bo składa się z urzędników, w związku z czym nie ma możliwości pomocy osobie poszkodowanej. Dopiero powołanie biegłego lekarza rozwiązuje ten problem.

3.3.12.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Przedstawiona bariera związana jest z przyjętym modelem i organizacją przedmiotowych komisji. W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu ich funkcjonowania, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji.

3.3.13 Wnioski o ubezwłasnowolnienie w trakcie postępowania sądowego

3.3.13.1 Uzasadnienie zmiany

W czasie debaty tematycznej ekspertka podniosła, że w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną często zdarza się, że przy najprostszym postępowaniu spadkowym postępowanie jest zawieszane, a do sądu kierowany jest wniosek o ubezwłasnowolnienie. Jest to, zdaniem ekspertki, konsekwencją tego, że sędziowie nie chcą słuchać osób niepełnosprawnych, nie chcą do nich mówić prostym językiem. Osoby niepełnosprawne intelektualnie lub psychicznie tym samym nie chcą mieć żadnej styczności z wymiarem sprawiedliwości, bojąc się utraty prawa do decydowania o sobie. Także badania cytowane przez przedstawiciela NUI Galway wskazują, że na racjonalnych usprawnieniach najmniej korzystają osoby niepełnosprawne intelektualnie.

Brak możliwości skutecznej obrony w sądzie prowadzi często do tego, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną proporcjonalnie częściej trafiają do zakładów karnych, gdzie są gorzej traktowane od innych więźniów.

3.3.13.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans, niedyskryminacji i poszanowania odmienności i akceptacji osób niepełnosprawnych oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem

odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych** poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Zasygnalizowany w czasie debaty problem wskazuje na konieczność dokonania dokładniejszej analizy zjawiska. Rozwiązaniem problemu może być uzupełnienie systemu szkoleń o zwrócenie uwagi na ten fakt. Ponadto, wskazana wydaje się radykalna reforma instytucji prawnych prowadzących do ograniczenia zdolności do czynności prawnych w sposób wskazany w opracowaniu regulacyjnym do art. 12 KPON. Zgodnie z nimi, instytucja ubezwłasnowolnienia miałyby zostać poddana znaczącym modyfikacjom. Ubezwłasnowolnienie całkowite miałyby być środkiem *ultima ratio*, stosowanym tylko w ekstremalnych przypadkach. Z kolei ubezwłasnowolnienie częściowe miałyby zostać przekształcone w system wsparcia zakresowego. Ponadto przewidziane zostały m.in. regularny, przeprowadzany z urzędu przegląd instytucji ubezwłasnowolnienia, wsparcia zakresowego oraz wprowadzenie skutecznych środków zapobiegania konfliktowi interesów między osobą sprawującą opiekę oraz osobą niepełnosprawną.

3.3.14 Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości

3.3.14.1 Uzasadnienie zmiany

Zgodnie z uwagami wskazanymi w opracowaniu regulacyjnym, polski wymiar sprawiedliwości przechodzi przeobrażenia związane z procesem cyfryzacji kraju. Podstawowe założenia tego procesu zostały przedstawione w dokumentach programowych takich jak Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa do 2020 r., Program *Polska Cyfrowa* na lata 2014-2020, czy Program "Od papierowej do cyfrowej Polski". Głównym celem prowadzonej polityki jest zwiększenie zaangażowania nowych technologii komunikacyjnych w proces komunikacji pomiędzy szeroko rozumianą władzą publiczną o obywatelem.

Pierwsze rozwiązania wykorzystujące nowe technologie funkcjonują już w polskim porządku prawnym. Przykładowo wskazać można elektroniczną Platformę Usług Administracji Publicznej (ePUAP) przeznaczoną do komunikacji obywateli z jednostkami administracji publicznej, funkcjonującą od 2010 r. w procedurze cywilnej elektroniczne postępowanie upominawcze lub szczegółowe instytucje prawne, takie jak np. możliwość zdalnego przesłuchania świadków (art. 263 Kodeksu postępowania cywilnego oraz art. 177 Kodeksu postępowania karnego).

Mimo to uczestnicy debat tematycznych dostrzegli konieczność popularyzacji i zwiększenia dostępności już stosowanych rozwiązań oraz wdrażania kolejnych usprawnień technologicznych

3.3.14.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans i dostępności oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Rekomendowanym działaniem jest stworzenie regulacji prawnych umożliwiających jak najpełniejsze wykorzystanie możliwości stwarzanych przez nowe technologie. Proces zmian prawa powinien być jednak ściśle połączony z programem informatyzacji, który zapewni środki finansowego na wdrożenie przyjmowanych rozwiązań.

3.3.15 Szkolenia dla pracowników wymiaru sprawiedliwości

3.3.15.1 Uzasadnienie zmiany

Jak wskazano w opracowaniu regulacyjnym, z informacji udostępnionych przez Rzecznika Praw Obywatelskich wynika, że w Polsce w dalszym ciągu nie przeprowadzono systemowych zmian dotyczących szkoleń osób zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości. Jak wskazał rzecznik, „do chwili obecnej nie prowadzi się systematycznych szkoleń osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości w zakresie ochrony praw osób z niepełnosprawnościami. Programy szkolenia sędziów i prokuratorów prowadzone przez Krajową Szkołę Sądownictwa i prokuratury nie przewidują wprost żadnego bloku szkoleniowego poświęconego ochronie praw osób z niepełnosprawnościami”¹⁶. W rezultacie ani sędziowie, ani inne osoby, z którymi osoba niepełnosprawna ma styczność w ramach realizacji dostępu do wymiaru sprawiedliwości (np. osoba zatrudniona na recepcji lub w punkcie informacyjnym), nie mają wypracowanego profesjonalnego podejścia do tego typu klientów ich instytucji.

Tymczasem art. 13 ust. 2 Konwencji wyraźnie wskazuje, że aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym w policji i więziennictwie.

Zaprezentowane bariera została wyraźnie potwierdzona przez uczestników debaty tematycznej, którzy dostrzegli problem braku odpowiedniego przeszkolenia pracowników wymiaru sprawiedliwości.

3.3.15.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans, niedyskryminacji oraz poszanowania odmienności i akceptacji osób niepełnosprawnych oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

W związku z analizowaną barierą przywołać należy m.in. Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016 zakładał działania m.in. w obszarze równego traktowania w dostępie do dóbr i usług. Kluczowym działaniem prowadzącym do osiągnięcia celu 1.1, który zdefiniowany został jako przeciwdziałanie dyskryminacji osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych poprzez ograniczenie barier uniemożliwiających im właściwe funkcjonowanie w przestrzeni publicznej, jest **przystosowywanie polskich**

¹⁶ Realizacja przez Polskę zobowiązań..., op. cit., str. 38

urzędów i instytucji do właściwej obsługi osób starszych oraz osób niepełnosprawnych poprzez wprowadzenie rozwiązań uwzględniających potrzeby obydwu grup. Należy zauważyć, że działanie w tym obszarze zostało zdefiniowane w sposób **bardzo ogólny**, co nie pozwala na wskazanie konkretnych przedsięwzięć postulowanych w tym obszarze. Dokumenty strategiczne powinny być bardziej szczegółowe, przede wszystkim wskazywać sposób rozwiązania zidentyfikowanego problemu lub osiągnięcia danego celu. Cele powinny być także sformułowane tak, by możliwa była późniejsza weryfikacja ich osiągnięcia.

Ponadto, przywołany powyżej dokument strategiczny przewidywał cel szczegółowy 1.5. zdefiniowany jako podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie równego traktowania wśród pracowników i wśród pracownic instytucji publicznych (w tym sędziów, urzędników/urzędniczek czy funkcjonariuszy/funkcjonariuszek służb porządku publicznego). Kluczowe działania prowadzące do osiągnięcia przywołanego celu to m.in.:

1. Wprowadzenie do zakresu tematycznego wymogów egzaminów kwalifikacyjnych na urzędnika służby cywilnej oraz do programu służby przygotowawczej członków korpusu służby cywilnej problematyki równego traktowania.
2. Wprowadzenie do programu szkolenia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury problematyki równego traktowania.
3. Szkolenia dla przedstawicieli instytucji publicznych z zakresu problematyki równego traktowania.
4. Upowszechnianie wśród osób kierujących urzędami administracji rządowej oraz podległych im służb dokumentów międzynarodowych, opracowań i analiz dotyczących zasady równego traktowania i przeciwdziałania dyskryminacji.

Przepisy prawa powinny wskazywać obowiązek stałego podnoszenia kompetencji osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym z zakresu potrzeb różnych grup korzystających z prawa do dochodzenia lub ochrony swych praw. Treść szkoleń związanych z tematyką niepełnosprawności powinna być uprzednio konsultowana z przedstawicielami środowiska osób niepełnosprawnych, by w pełni uwzględniać uwagi zgłaszane przez samych zainteresowanych.

3.3.16 Bariery w dostępie do wykonywania zawodów prawniczych

3.3.16.1 Uzasadnienie zmiany

Zgodnie z opracowaniem regulacyjnym, w świadomości środowiska prawniczego osoby niepełnosprawne wciąż są postrzegane jako nienadające się do pełnienia odpowiednich funkcji. W przekonaniu Ministra Sprawiedliwości, zawody zaufania publicznego takie jak – adwokat, radca prawny, notariusz, prokurator lub sędzia wymagają sprawności fizycznej, która może eliminować niektóre z osoby z niepełnosprawnościami z możliwości kandydowania na te stanowiska¹⁷.

Co więcej, przekonanie to zostało ugruntowane przez sądy. W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2012 r. (II PK 218/11) wskazano, że osoba poruszająca się na wózku inwalidzkim nie może pełnić funkcji prokuratora, bowiem *„stan zdrowia na poziomie pozwalającym na wykonywanie wszystkich czynności prokuratorskich, bezwarunkowo w nienormowanym czasie pracy, jest istotnym i determinującym wymaganiem zawodowym prokuratora prokuratury rejonowej (asesora prokuratorskiego). Wymaganie to ma doniosłe znaczenie z uwagi na to, że zapewnia prawidłową realizację zadań nałożonych na prokuraturę, a więc cel ustanowionego wymagania jest zgodny z prawem. Tak określone wymaganie zdrowotne nie wykracza też poza to, co jest niezbędne do realizacji tego celu. Wymagania zdrowotne są bowiem dostosowane do zakresu zadań spoczywających na urzędzie prokuratora, a więc uznać należy je za proporcjonalne”*.

Ponadto w trakcie debat tematycznych jedna z ekspertek podniosła, że osoby niepełnosprawne mają utrudniony dostęp do aplikacji prawniczych ze względu na brak wprowadzonych dostosowań na egzaminie aplikacyjnym.

3.3.16.1 Rekomendowane zmiany

Przedstawione powyżej argumenty, w związku z wyrażoną w przepisie art. 3 KPON zasadą równości szans oraz w związku z przepisem art. 4 Konwencji, przemawiają za przyjęciem odpowiednich środków w postaci polityk publicznych i programów działania w celu pełnego wdrożenia prawa dostępu na zasadzie równości z innymi osobami do wymiaru sprawiedliwości.

Jak zostało zauważone w opracowaniu regulacyjnym, przywołany problem ma przede wszystkim podłoże społeczne. Żaden przepis prawa nie zakazuje osobom niepełnosprawnym pełnienia określonych funkcji w wymiarze sprawiedliwości. Konieczne jest prowadzenie

¹⁷ Odpowiedź Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lutego 2014 r. znak: DPrC-IV-072-2/13 na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 12 grudnia 2013 r. znak: 707225-I/12/KK, [cyt. za:] Realizacja przez Polskę zobowiązań..., op. cit., str. 38.

polityki z zakresu podnoszenia świadomości na temat praw i możliwości osób niepełnosprawnych, zgodnie z rekomendacjami przedstawionymi w opracowaniu dotyczącym art. 8 Konwencji, czyli obowiązku podnoszenia świadomości.

Należy ponadto odnotować, że sygnalizowane w trakcie debat trudności w zakresie aplikacji prawnych zostały w dużej mierze ograniczone dzięki reformie, która weszła w życie w sierpniu 2016 r.

4. PODSUMOWANIE

Przedstawiona w niniejszym raporcie tematycznym analiza obszaru życia społecznego wyznaczona przez przepis art. 13 Konwencji wykazała potrzebę zmian prawnych i pozaprawnych.

4.1 Uwarunkowania prawne

W zakresie uwarunkowań prawnych w ramach projektu zdiagnozowano problem oraz przedstawiono rekomendacje przedstawione w poniższej tabeli:

L.p	Akt prawny	Bariera	Rekomendacja
1	Kodeks postępowania cywilnego	1. Pomoc prawna z urzędu	Projektowana zmiana powinna umożliwić sądowi przyznanie osobie niepełnosprawnej pomocy z urzędu niezależnie od kryterium finansowego. Do rozważania jest wprowadzenie konstrukcji prawnej wzorowanej na przepisie art. 48 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.
		2. Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków	Należy przyjąć rozwiązanie, które nie uniemożliwi przesłuchania osoby , co do której istnieje wątpliwość odnośnie zdolności do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń. Jednocześnie sąd powinien mieć możliwość przesłuchania takiej osoby z udziałem odpowiednich biegłych. Możliwość przesłuchania z udziałem biegłych powinna zostać uzależniona od zgody świadka.

		3. Komunikacja z uczestnikami postępowania	<p>Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację sądów z osobami niepełnosprawnymi.</p> <p>W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPN.</p> <p>Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.</p>
2	Kodeks postępowania karnego	1. Dyskryminacja niepełnosprawnych świadków	Przepisy procedury karnej w zakresie przesłuchań świadków powinny zostać ujednoczone z przepisami innych kodeksów postępowania.
		2. Komunikacja z uczestnikami postępowania	<p>Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację sądów z osobami niepełnosprawnymi.</p> <p>W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPN.</p> <p>Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.</p>
3	Kodeks postępowania	1. Dyskryminacja	Należy przyjąć rozwiązanie, które umożliwi przesłuchania osoby , co do której istnieje wątpliwość

	administracyjnego	niepełnosprawnych świadków	<p>odnośnie zdolności do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń.</p> <p>Sąd powinien mieć możliwość przesłuchania takiej osoby z udziałem odpowiednich biegłych.</p> <p>Możliwość przesłuchania z udziałem biegłych powinna zostać uzależniona od zgody świadka.</p>
		2. Komunikacja z uczestnikami postępowania	<p>Projektowana zmiana powinna zmodyfikować regulacje prawne w ten sposób, by dopuszczały one rozwiązania techniczne umożliwiające sprawną komunikację sądów z osobami niepełnosprawnymi.</p> <p>W związku z tym należy wprowadzić do systemu prawa wymogi dotyczące komunikacji zgodne z definicjami zawartymi w Konwencji oraz przepisami art. 9 i art. 21 KPN.</p> <p>Zalecane jest w tym celu przyjęcie generalnej regulacji, np. w ustawie o języku migowym i innych środkach komunikowania się, do której odsyłać będą przepisy ustaw procesowych.</p>
4	Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi	1. Pomoc prawna z urzędu	<p>Projektowana zmiana powinna umożliwić sądowi przyznanie osobie niepełnosprawnej pomocy z urzędu niezależnie od kryterium finansowego.</p> <p>Do rozważania jest wprowadzenie konstrukcji prawnej wzorowanej na przepisie art. 48 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego.</p>
5	Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego	1. Pomoc prawna z urzędu	<p>Implementacja normy z art. 48 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego do kodeksów proceduralnych zgodnie z rekomendacjami przedstawionymi w niniejszym raporcie.</p>
		2. Dostosowanie	Należy rozważyć przyjęcie środków prawodawczych

		procedur prawnych do potrzeb osób objętych ochroną ustawy	prowadzących do dostosowania procedur prawnych w sposób zapewniający gwarancję poszanowania praw osób niepełnosprawnych intelektualnie lub psychicznie.
6	Ustawa o nieodpłatnej pomocy prawnej oraz edukacji prawnej	1. Nieodpłatna pomoc prawna dla osób niepełnosprawnych.	Projektowana zmiana powinna rozszerzyć katalog osób uprawnionych do nieodpłatnej pomocy prawnej.
7	Kodeks cywilny	1. Długość terminu przedawnienia niedostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych	Zmiana w tym zakresie powinna zostać poprzedzona dokonaniem analizy zasadności zmiany dotyczącej terminów przedawnienia . W oparciu o nią należy przeprowadzić ewentualne odpowiednie działania prawodawcze.
8	Kodeks rodzinny i opiekuńczy	1. Wprowadzenie listy osób, które mogłyby pełnić funkcję kuratora	Zmiana w tym zakresie powinna zostać poprzedzona dokonaniem audytu funkcjonowania dotychczasowego rozwiązania . Na jego podstawie należy przygotować program ewentualnych zmian prawodawczych.
9	Ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji	1. Wyłączenie części przedmiotów z egzekucji	Przepis ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji powinien zostać ujednolicone – wzorcowym brzmieniem jest regulacja art. 829 Kodeksu postępowania cywilnego .

4.2 Uwarunkowania pozaprawne

W zakresie uwarunkowań pozaprawnych w ramach projektu zdiagnozowano problemu oraz przedstawiono rekomendacje przedstawione w poniższej tabeli:

L.p.	Bariera	Rekomendacja	Dokument strategiczny
1	Udział w postępowaniu organizacji pozarządowych	<ul style="list-style-type: none"> • Wpisanie podnoszenia świadomości wśród NGO w politykę publiczną • Szkolenia dla przedstawicieli NGO • opracowanie kodeksu dobrych praktyk udziału organizacji pozarządowych w postępowaniu cywilnym 	
2	Podejście urzędnika do petenta	<ul style="list-style-type: none"> • Konkretyzacja planowanych działań na poziomie polityk publicznych • system szkoleń dedykowanych uświadomieniu szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
3	Niska dostępność placówek wymiaru sprawiedliwości	<ul style="list-style-type: none"> • Konkretyzacja planowanych działań na poziomie polityk publicznych • Przeprowadzenie aktualnej diagnozy sytuacji • opracowane programów dostosowania placówek do wymogów architektonicznych zapewniających pełną dostępność dla osób niepełnosprawnych 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016

4	Nierozumiałość procedur prawnych	<ul style="list-style-type: none"> • Konkretyzacja planowanych działań na poziomie polityk publicznych • przygotowanie uproszczonego podręcznika z zakresu postępowań sądowych oraz administracyjnych w formie łatwej do czytania • przeprowadzenie projektu obejmującego serię szkoleń z zakresu prawa procesowego 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
5	Brak dogodnych warunków w trakcie postępowań	<ul style="list-style-type: none"> • Konkretyzacja planowanych działań na poziomie polityk publicznych • Działania służące samoregulacji w celu zwiększenia standardu świadczonej obsługi obywatela: <ul style="list-style-type: none"> a) Seria szkoleń b) podręcznik dla pracowników wymiaru sprawiedliwości 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
6	Stereotyp osoby niepełnosprawnej	<ul style="list-style-type: none"> • system ustawicznego szkolenia dla sędziów, prokuratorów, i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
7	Brak znajomości praw przez osoby niepełnosprawne	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie aktywności organizacji pozarządowych działających w obszarze praw osób 	

		niepełnosprawnych.	
8	Duże obciążenie sądów rodzinnych	<ul style="list-style-type: none"> W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu funkcjonowania sądów rodzinnych, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji 	
9	Przewlekłość postępowań	<ul style="list-style-type: none"> W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu funkcjonowania sądów, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji. 	
10	Wykorzystanie przepisów umożliwiających przeprowadzenie przesłuchania w miejscu zamieszkania	<ul style="list-style-type: none"> Proponowanym rozwiązaniem jest przeprowadzenie badań dotyczących częstotliwości odnotowanego zjawiska. 	
11	Nieemożność uczestniczenia w procesie jako ławnik	<ul style="list-style-type: none"> Proponowanym rozwiązaniem jest przeprowadzenie badań dotyczących częstotliwości odnotowanego zjawiska. W przypadku stwierdzenia, że zasadne jest inne ukształtowanie przepisów dotyczących ławników, należy przyjąć nowe regulacje w tym zakresie, które będą zgodne z Konwencją. 	

12	Niska jakość skarg na błędy medyczne	<ul style="list-style-type: none"> W związku z sygnalizowanym problemem należy dokonać audytu ich funkcjonowania, a na jego podstawie przedstawić program naprawy sytuacji. 	
13	Wnioski o ubezwłasnowolnienie w trakcie postępowania sądowego	<ul style="list-style-type: none"> Rozwiązaniem problemu może być uzupełnienie systemu szkoleń o zwrócenie uwagi na ten fakt 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
14	Informatyzacja wymiaru sprawiedliwości	<ul style="list-style-type: none"> Rekomendowanym działaniem jest stworzenie regulacji prawnych umożliwiających jak najpełniejsze wykorzystanie możliwości stwarzanych przez nowe technologie. 	
15	Szkolenia dla pracowników wymiaru sprawiedliwości	<ul style="list-style-type: none"> Przepisy prawa powinny wskazywać obowiązek stałego podnoszenia kompetencji osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym z zakresu potrzeb różnych grup korzystających z prawa do dochodzenia lub ochrony swych praw. 	Krajowy Program Działań na rzecz Równego Traktowania na lata 2013 – 2016
16	Bariery w dostępie do wykonywania zawodów prawniczych	<ul style="list-style-type: none"> Konieczne jest prowadzenie polityki z zakresu podnoszenia świadomości na temat praw i możliwości osób niepełnosprawnych, 	